

Eskubide historikoak eskumen-iturri gisa: analisi historikoa, doktrinala eta jurisprudentziala*

Iñaki RUIZ DE GORDEJUELA AGIRRE

FECHA DE RECEPCIÓN / SARRERA-DATA: 10/12/2025

FECHA DE ADMISIÓN / ONARTZE-DATA: 10/03/2026

Laburpena: Euskal Laburpena: Lan honek eskubide historikoak eskumen-iturri gisa aztertzen ditu, ikuspegi historiko, doktrinal eta jurisprudentzial batetik. 1978ko Konstituzioaren Lehenengo Xedapen Gehigarriak eskubide historikoak babestu eta onartu zituen, haien "eguneratzea" marko konstituzionalean galdatuz. Hala ere, Konstituzio Auzitegiak interpretazio murriztailea egin ohi du, eskubide historikoak eskumen-titulu autonomo gisa ukatuz. Ekonomia Ituna eta Hitzarmena dira eskubide hauen adierazle praktikoa nagusiak, foru-lurraldeei finantza-autonomia handia esleitzen dietenak. Gaur egun, oraindik eskumen ugari transferitu gabe daude, eta horrek egungo sistema juridiko-politikoarekiko mesfidantza areagotu du. Irtenbide gisa, Estatuaren eta foru-lurraldeen arteko aldebikotasun eraginkorra eta itun-printzipioa berreskuratzea proposatzen da.

Gako-hitzak: eskubide historikoak; transferitu gabeko eskumenak; Konstituzio Auzitegia.

* “Legelari gazteentzako Adrián Celaya Saria”ren X. Edizioan saritutako lana, Akademia Vasca de Derecho/Zuzenbidearen Euskal Akademiak 2025ean emana.

Academia Vasca de Derecho
Zuzenbidearen Euskal Akademia
ISSN: 2173-9102
D.L./L.G.: BI-1677-03

Ilustre Colegio Notarial del País Vasco
Euskal Herriko Notario Elkargo Txit Prestua

Ilustre Colegio de la Abogacía de Bizkaia
Bizkaiko Abokatuen Elkargo Ohoretsua

Boletín *JADO*. Bilbao. Año XX. Nº 33. Enero-Diciembre, 2025, pp. 223-274
JADO Aldizkaria. Bilbo. XX. urtea. 33 zk. 2025, Urtarrila-Abendua, 223-274 or.

Los derechos históricos como fuente de jurisdicción: análisis histórico, doctrinal y jurisprudencial

Resumen: Este trabajo analiza los derechos históricos como fuente de competencia desde una perspectiva histórica, doctrinal y jurisprudencial. La Disposición Adicional Primera de la Constitución de 1978 ampara y reconoce los derechos históricos, exigiendo su “actualización” en el marco constitucional. Sin embargo, el TC suele hacer una interpretación restrictiva negando los derechos históricos como títulos competenciales autónomos. El Concierto Económico y el Convenio son los principales exponentes prácticos de estos derechos, que atribuyen a los territorios forales una elevada autonomía financiera. En la actualidad, aún quedan numerosas competencias sin transferir, lo que ha incrementado la desconfianza en el actual sistema jurídico-político. Como solución, se propone recuperar la bilateralidad efectiva y el principio de pacto entre el Estado y los territorios forales.

Palabras clave: derechos históricos; competencias no transferidas; Tribunal Constitucional.

Historical rights as a source of jurisdiction: historical, doctrinal and jurisprudential analysis

Abstract: This paper analyzes historical rights as a source of competence from a historical, doctrinal, and jurisprudential perspective. The First Additional Provision of the 1978 Constitution protects and recognizes historical rights, requiring their “updating” within the constitutional framework. However, the Constitutional Court (TC) often adopts a restrictive interpretation, denying historical rights as autonomous sources of competence. The Economic Agreement (Concierto Económico) and the Convention (Convenio) are the main practical examples of these rights, which grant the chartered territories (Territorios forales) a high degree of financial autonomy. Currently, numerous powers remain untransferred, which has increased distrust in the current legal and political system. As a solution, the paper proposes restoring effective bilateralism and the principle of agreement between the State and the chartered territories.

Key words: historical rights; untransferred powers; Constitutional Court.

AURKIBIDEA: LABURDUREN ZERRENDA. SARRERA. I.- BILAKAERA HISTORIKOA: 1.1) Sorreratik konstituzionalismo espainiarrera arte: eskubide historikoen jatorria; 1.2) Foruak eta Espainiako lehenengo Konstituzioak: foru-erregimenaren gain-behera; 1.3) Foru-berrintegrazioaren aldeko aldarrikapen-garaia. II.- ESKUBIDE HISTORIKOAK 1978KO ESPAINIAKO KONSTITUZIOAN, EUSKAL HERRIKO AUTONOMIA ESTATUTUAN ETA NAFARROAKO FORU HOBEKUNTZAN. III.- ESKUBIDE HISTORIKOEN EGIKARITZEA ETA JURISPRUDENTZIA ALDI AUTONOMIKOAN. IV.- ESKUBIDE HISTORIKOEN EUSKAL BIZIKIDETZA POLITIKOAN JOKA DEZAKETEN PAPERARI BURUZKO HAUSNARKETA. V.- ONDORIOAK. VI.- BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK: 6.1) Bibliografia; 6.2) Legeria: a) *Indarreko legeria*; b) *Legeria historikoa*; 6.3) Jurisprudentzia.

LABURDUREN ZERRENDA

EAE	Euskal Autonomia Erkidegoa
EAJ	Euzko Alderdi Jeltzalea
EAO	Estatuko Aldizkari Ofiziala
ed.	Edizioa
EHAA	Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria
EHAE	Euskal Herriaren Autonomia Estatutua
EK	Espainiako Konstituzioa
etab.	eta abar
FHL	Foru Hobekuntzaren Legea
KA	Konstituzio Auzitegia
KAE	Konstituzio Auzitegiaren Epaia
LHL	Lurralde Historikoen Legea
LXG	Lehenengo Xedapen Gehigarria
or(r).	orrialdea(k)
TAOL	Toki Araubidearen Oinarriak arautzen dituen Legea
zk.	zenbakia
ZO	Zuzenbideko Oinarria

SARRERA

Foru Lurraldeen Eskubide Historikoak, Espainiako Erresumaren antolamendu juridikoaren esparruari dagokionez, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroari —izenak iradoki gisa— Historiaren kariaz datxekien eskubide politikoak dira, lurraldeon eraentza instituzionalaren oinarri direlarik.

Eskubideok Erdi Aroan lurraldeetako bakoitzean errotzen eta zabal-tzen joan ziren ohiturazko arauetan dute jatorria, gerora “foruak” zeri-tzoten lege-kodeetan jaso egin zirenak. Arau hauek, Zuzenbide zibil eta penal propioa ez ezik, Zuzenbide publikoa ere eratzen zuten, lurralde hauek zeukaten autogobernuaren egikaritzea barnealdera zein kanpoal-dera definituz.

Kontuan hartu beharra dago, lehenik eta behin, harreman soziokul-tural eta linguistiko estua izan arren, politikoki lotura eskasa izan dutela haien artean orain dela denbora erlatiboki gutxira arte; XVIII. eta XIX. mendeetan jatzotako eskubide historikoen aurkako oldarraldiaren au-rrean hasi ziren, hain zuzen ere, elkarren arteko erlazioa garatzen, foruta-sunari euste aldera. Halaber, lurralde bakoitzaren antolaketa ere ezberdina zen: Araba eta Gipuzkoa Probintziak ziren; Bizkaia eta Nafarroa, aldiz, Jaurerria eta Erresuma, hurrenez hurren, burujabetza handiagoa onartzen zitzaielarik. Beraz, eskubideen bilakaera ez da homogenea izan.

Eskubide historikoen esanahia aldatzen joan da denboran zehar. Hala, foru-sistemak ikasi eta intepretatu dituztenen artean, Aita Moret, Aita Larramendi edo Sabin Arana azpimarra daitezke, den-denak iritzi ezber-

dinekin. Gaur egun ere, eskubide historikoak 1978ko Espainiako Konstituzioaren Lehenengo Xedapen Gehigarrian aitortuta dauden eta Foru Lurraldeen autonomiaren funts diren honetan, gizartean sentsibilitate ugari daude eskubideon mugez inguruan, autonomia hori handitzea ahalbidetzen dutela, hain zuzen egungo autonomia-erantzutan datzateela eta autonomia eskubideen mugetatik haratago joan dela diotenen arteko eztabaida juridiko sutsua piztu delarik. Egungo autoreen artean, Miguel Herrero, Juan Porres edota Pablo Lucas dira, besteak beste, esanguratsuenak.

Hala, eskubide historikoon zehazgabetasunak interpretazio ezberdinak egiteko bidea zabaltzen du, azken mende erdiko doktrina zein jurisprudentzia zabal-zabalean ikus daitekeen gisa. Hala, eztabaida juridiko sutsua piztu da, batez ere Konstituzio Auzitegiak bere interpretazio-lerro murriztailea eratzen joan ahala.

Horrexetan datza, hain zuzen, lan hau: egungo autonomia-sisteman eskubide historikoek lurralde hauek bil dezaketen eskumenen iturri-funtzioa zein izan den aztertzea eta etorkizunean izan dezakeen paperari buruzko hausnarketa egitea, azkenik zenbait ondorio atera direlarik. Xede horretarako erabilitako metodologia legeria, jurisprudentzia eta doktrina aztertzea eta jasotzea izan da, besteak beste EAO, Océano eta Dialnet datu-baseak erabilirik.

I. BILAKAERA HISTORIKOA

1.1) Sorreratik konstituzionalismo espainiarrera arte: eskubide historikoen jatorria

Arestian aipatu legez, gaur egun Eskubide Historikotzat ezagutzen dugun figurak Erdi Aroan du jatorria. Izan ere, euren edukia garai hartan hasi zen eratzen, lurralde bakoitzak zituen usadio eta ohiturak finkatzen joan ziren heinean. Ohitura hauek herritarren arteko bizikidetzara arautzen

zuten alde batetik, baina baita Jaun edo Erregearekiko harremanak. Hala, azken hauen botereak mugatu egiten zituzten, lehenik eta behin foruen edukia (hau da, herriaren eskubideak) errespetatuko eta betearaziko zituela zin eginarazten baitziren herriak fideltasun-zina egin aurretik eta bigarrenik lurraldearen eraentza politikoa antolatzen baitzuten, lurraldea gorpuzten zuten erakundeei egitura arautuz eta eskumenak esleitzuz.

Gerora, ohitura eta usadio hauek idatziz jaso egin ziren, eta testu juridikoa izatera igaro ziren. Lehenego lurraldea Nafarroa izan zen: JIMENO ARANGURENEK azaltzen duen arabera, 1238an, tronura Xanpainako dinastia atzerritarra heltzean, foruak zin eginarazi zizkioten, ohiturak jasotzen zituen testu baten bidez. Testu hau izan zen Nafarroako Foru Zaharraren oinarria¹. Ondoren, Bizkaiak bere Foru Zaharra idatzi zuen (1453), eta urte batzuk geroago berriztu (1526); garai berekoak dira Arabako Lege eta Ordenantzen Koadernoak (1463) eta Gipuzkoako Ermandadearen Ordenantzen Koadernoak (1457 eta 1463), azken lurralde honen kasuan arauak behin betiko 1696ko Gipuzkoako Foru Bilduman jaso zirelarik.

Ondorioz, foru-lurraldeek orain dela bost mende inguru Zuzenbide Publikoko zein Pribatuko lege orokorrak zituztela esan liteke. Laurak zeuden, XVI. mendetik aurrera, Monarkia Hispaniarraren eremuan, baina bakoitzak bere erakundeak eta autogobernua mantentzen zituen. Horri esker, Zuzenbide espainiarrarekiko desberdintasun nabarmenak aurki litezke, entzutetsuenak kaparetasun unibertsala, salbuespen fiskalak, aduanak eta Zuzenbide Zibil propioa direlarik. Autogobernuaren harira, bereziki azpimarragarria da foru-pasearen (Nafarroan, sobrekarta) figura. Honen bidez, Batzar Nagusiek, Gorteen eta Aldundiek eskubidea zuten erregeak edo jaunak emaniko aginduak baliogabe uzteko foru-legeen aurkakoak (eta, ondorioz, kontraforuak) baldin baziren, *onartzen da baina*

¹ JIMENO ARANGUREN, R. *Los fueros de Navarra*. 1. ed. Madril: Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 2016, 19. or.

ez da betetzen esapidea erabiliz. Hala, lege orokor hauek bazuten nolabaiteko defentsa-mekanismo bat, jaun- edo errege-boterearen gehiegikeriengandik babesteko.

Foru-pasearen auzia garrantzia handia hartzen hasi zen batez ere XVII. mendetik aurrera. Testuinguru honetan jazo zen, hain zuzen ere, espreski foru-sistemaren defentsa arrazoi izan duen indarkeriazko gatazka bakarra: Gatzaren Matxinada. 1631an, Espainiako Filipe IV.ak eta bere balido Olivaresko Konde-dukeak gatzaren estankoa agindu zuten Bizkaian, Jaureriaren legeen aurka, zeinen arabera Errege Ogasunak ez zuen eskumenik. Bizkaitarrek liskar ugari sortuz erantzun zuten. Hasieran haserrea gatzaren prezioaren igoera soilak izan bazen ere, gerora foruen defentsa eta berauak indargabetzeko saiakerai aurre egitea bihurtu ziren muina; hau da, bizkaitarrek bazuten foru-sistema berezkoa zuten eta lege eta arau propioak kanpoko injerentzietatik at gordetzeko eskubidea zuten kontzientzia.

Kontzientzia hau, halaber, gero eta maizago eta argiago agerraraziko da, Espainiako erregeen oldarraldi zentralista-uniformista areagotzearekin batera. Lau lurraldeetako aldundien kexak eta jatorrizko foru-boterearen gorapamenak ugariak dira XVII. eta XVIII. mendeetan zehar. Garai honetan hasi ziren Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa (baita Nafarroa ere, nahiz eta, bere erresuma-estatusa zela-eta, ez gainerako hiru lurraldeak beste) foruen defentsan elkartzen. Izan ere, erregimen desberdina eduki arren, antzekotasun handiak zituzten haien artean, Zuzenbide Publikoan batez ere. Gainera, denek ala denek argudiatzen zuten foru-sistemaren hitzarmen-izaera, hau da, lurraldeen eta errege edo jaunaren arteko parekotasuna eta aldebiko harremana. Hala, esanguratsuak dira Moret eta Larramendiren ikuspuntuak. Lehenengoak, *Nafarroako Erresumaren urte-liburuak* (1684), Nafarroa subjektu politiko burujabea izaten jarraitzen duela eta, beraz, bere foruak eta legeak Nafarroak berak berezko dituen arauekin bat etorri baino ezin dituela aldatu baieztatzen du. Beste era batean esanda, Nafarroak eskubidea du bere burua gobernatzeko

eta arautzeko, Historian zehar hala izan delako eta ez diolako hala izaten jarraitzeari uko egin. Larramendi gipuzkoarrak, bere aldetik, antzeko ondorioak atera zituen. Moreten ia garaikidea izan arren, testuingurua ez zen zeharo berdina: Espainiako Ondorengotza Gerraren ondorioz, Borboitarrek eskuratu zuten tronua, zentralismoak nabarmendutako aldi bat hasi zelarik. Izan ere, Aragoiko Koroako erakunde eta Zuzenbideak bertan behera utzi zituen ia osoki 1707ko Planta Berriko Dekretuen bidez. Araba, Bizkai, Gipuzkoa eta Nafarroako foru-sistema ez zen dekretuotan barnebiltzen, aipatutako gerran eman zioten babes eskertze aldera, baina Austriatarrek abian jarritako foruen higadura-prozesua aurrera eramane zuten, are intentsitate handiagoarekin. Hala, aduanak Ebro ibaitik Piriniora lekualdatzeko saiakera egin zen, bertakoen haserrearen aurrean azkenik atzera egin behar izan zelarik.

Testuinguru horretan, Larramendik arrisku larrian zekuskien Gipuzkoako eta, hedaturaz, gainerako foru-sistemak, eta irmoki defendatzeko zenbait lan idatzi zituen, esanguratsuen *Sobre los fueros de Guipúzcoa* delarik. Bertan, kontzeptu guztiz berritzaile bat ematen du aditzera, aurretik zegoen forutasunaren kontzepzioaz haratago doana. Izan ere, Espainiaren foruen aurkako oldarraldiaren aurrean, ordura arte planteatu gabeko ideia bat plazaratzen du: Gipuzkoa eta gainerako foru-lurraldeak (Pirinioetako ipar zein hegoko magaletakoak) nazio independente bihurtu eta errepublika batean batu. Independentziaren proposamena gorabehera, garrantzitsua da konturatzea jaun edo erregearen figura bertan behera uzten dituela Larramendik eta, hala eta guztiz ere, foruak aurrera jarraituko luketela, euren horretan. Era horretan, lurralde bakoitzak bere burua gobernatzeko ahalmena eta eskumen guzti-guztiak lituzke, foru-erakundeen eta jaun edo erregearen arteko eskumen-banaketa eze-rezean utziz. Azterketa sakonagoa eginez, Larramendiren pentsamoldean foru-erakundeen boterea jatorrizkoa dela antzematen da: erakundeok dira boterearen titularrak, nahiz eta jaun edo erregeari eskumen eta fun-

tzio batzuk laga zaizkion, betiere lurraldeari komenigarriagoa zaiolakoan. Alabaina, horiek egoki ez betetzekotan, foru-erakundeek legitimitatea lukete utzitako botere hori berreskuratzeko. Hementxe aurki dezakegu Larramendi eta bere aurrekoen arteko desberdintasun nabaria: aurrekoen ustez, foru-erakundeen erantzuna jaun edo erregez aldatzea baino ez litzateke izango, figura horrek jarraitu egingo lukeelarik, dena den; Larramendik, ostera, erakundeek botere osoa berriz ere euren gain hartzeko eskubidea dutela deritzo.

Ildo horretatik, foru-lurraldeen eta Espainiaren arteko harremana ere era bertsuan deskribatzen zuen: Gipuzkoa (eta, implizituki, Araba, Bizkaia eta Nafarroa ere) Gaztelarekin eta gerora Espainiarekin lotuta bazegoen, komeni izate hutsagatik baino ez zen, lurraldeek askatasun osoa luketelarik lotura hori deusezteko Espainiak ez bazituen gipuzkoarren lege eta bizimodu tradizionalak errespetatzen. Larramendiren ideia honen adierazlerik garbiena hurrengo da: 1794an Konbentzio Gerran, Espainiaren eraso antiforalez gogaituta eta gudaroste frantziarra mugan zegoelarik, Gipuzkoako Batzar Nagusiek Espainiarengandik banatu eta Frantziaren babespeko errepublika independente aldarrikatu zuten lurraldea, Larramendik erabilitako argudio berberak erabilia: Gipuzkoa 1200. urtean Gaztelako erregeari (eta ez, berez, Gaztelari) lotu zitzaion bere foruak babesteko; babes horren faltan, Gipuzkoak harremana eteteko eskubidea zuen, erregeari utzitako eskumenak berreskuratuz. Nabarmena da baze-goela foru-lurraldeak burujabe izateko eta, beraz, nahi beste eskumenen titular izateko eskubide osoa zuten pentsaera hedatua.

Alabaina, Gipuzkoaren burujabetza-egikaritze burutugabe hori ez zen ondoriorik gabekoa izan. XIX. mendean sartzearekin batera, Espainiako Karlos IV.a eta bere ministro Manuel de Godoy foruen aurkako erasoak intentsitate handiagoaz egiten hasi ziren, Estatuaren uniformizazio- eta zentralizazio-prozesua azkartzeko asmoz. Horretarako, aipatu berri dugun foruen nortasuna ukatu eta pribilegio hutsa baino ez zirela argudiatzen

zuten lanak bultzatu zituzten. Hala, aurrerapenarekin eta berdintasun-printzipioarekin bateraezinak lirateke foru-lurraldeen legeria propioak mantentzearekin, eta ezereztea beharrezkoa litzateke Espainiaren interes orokorra gordetzeko. Gainera, foruak Espainiako erregeek emaniko pribilegioak izanik, hauei legozkieke foruak aldebakarrez indargabetzeko ahalmena.

1.2) Foruak eta Espainiako lehenengo Konstituzioak: foru-erregimenaren gainbehera

Une historiko honetan hasten da, hain zuzen ere, Espainiako Historia Konstituzionala; zehazki, 1808. urtean, Baionako Estatutuarekin. Bertan, Historian lehen aldiz Espainiako arau juridiko batean foruen auzia beren-beregi aipatzen zen.

Baionako Estatutua Josef I.aren erregealdian emaniko lege gorenaren izan zen. Estatutua eztabaidatzeko eta onartzeko, erresuma osoko lurraldeen ordezkariak dei egin zitzaizkien, Baionako Asanblada eratuz. Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako ordezkariak ere deialdia luzatu zitzaizkien. Lehenengo aldiz, foru-lurraldeek asanblada politiko espainiar batean parte hartu zuten.

Lau lurraldeetako ordezkariak foru-erregimena babesteko eta mantentzeko agindua jaso zuten foru-erakundeengandik. Horretarako, jarraitu zuten estrategia bateratua foruekiko zeukaten kontzepzioarekiko koherenteak izatean zetzan: hasteko, asanbladan parte ez hartzea eta entzule soilak izatea erabaki zuten, hogeitau urte lehenago (Behe) Nafarroako Erresumaren ordezkariak 1789ko Frantziako Asanblada Konstituziogilean egin zuten tankeran. Izan ere, lurraldeak Monarkia espainiarrarekiko harremana “batasun pertsonala, eta ez erreala”² zen. Ondorioz, foruen edo,

² MONREAL ZIA, G., “Los Fueros Vascos en la Junta de Bayona de 1808”. *Revista Internacional de los Estudios Vascos*. 2009, 4. zk., 262. or.

erabiltzen zuten lexikoa errespetatuz, “Konstituzio berezien” inguruan eztabaidatzeko legitimitatea zuena ez zen asanblada, Bonaparte bera baizik.

Xede horrekin, enperadoreari lau idazki luzatu zizkioten, lurralde bakoitzak bana, foru-sistema errespetatu zezan eskatzen eta hala egitearen komenigarritasunaren aldeko argudioak eskaintzen. Idazki bakoitzak lurralde bakoitzaren berezitasunak jasotzen zituen, baina, orokorrean, antzekotasun handiak daude. Lehenik eta behin, Konstituzio berri baten beharrik ez dutela diote, jadanik bazutelako eurena: foruak. Garrantzitsua da foru eta konstituzio terminoak baliokidetzat erabiltze honi erreparatzea. Izan ere, konstituzioek, definizioz, lege gorenaren izaera dute, eta burujabetasunaren adierazle garbienenetako bat dira, ezin baita konstituziorik aldarrikatu subjektu politiko autonomoa izan gabe.

Bestetik, aipatu berri denarekin lotuta, erresuma osoan Espainiako Gorteak erakunde legegile bakar gisa ezartzearen (Estatutuaren aurreproiektuaren 60. artikulua) eta Kode Zibil bakarra aplikatzearen (87. artikulua) aurka agertzen dira bereziki. Nafarroaren kasuan, erresuma-estatusaren ondorioz Gorte propioak dituztela gogorarazten diote enperadoreari, Espainiakoengandik bereizita. Bizkaiak eta Gipuzkoak ere Gorte espainiarretan parterik hartzen ez dutela azpimarratzen dute, legeak foruerakundeek onartzen dituztelarik. Gainera, lege zibil propioak badituztela esaten dute, erresumako gainerako lurraldeen arauetako oso desberdinak (nahiz eta lau lurraldeen artean antzekotasunak daudela dioten espreski). Bizkaiak bere “independentziari” eragingo liokeela deritzo, gainera. Erresumako gainerako lurraldeen pareko tributu-betebeharren ezarpenaren aurka ere azaltzen dira, foru-itunaren aurkakoa izateagatik eta, diotenez, materialki betepena ezinezkoa izateagatik, lurraldeen egoera ekonomikoa aintzat harturik.

Bonapartetarrek ordezkariak aurkeztutako txostenak kontuan hartu zituzten, eta, lehenengo aldiz, testu juridiko espainiar batean foruak be-

ren-beregi jorratzen dira. Hain zuzen ere, Baionako Estatutuaren 144. artikulua, urte batzuk geroago 1839ko urriaren 25eko Legeak erabiliko zuena gogorarazten duen formula batekin (lan honetan geroago aztertuko den legez), hurrengoa dio: “Nafarroa, Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabako foru partikularrak lehenengo Gorteetan aztertuko dira, probintzia berberen eta nazioaren intereserako komenigarritzat jotzen dena zehazteko”³. Alde batetik, foruak ez ezerezteko helburua lortua zen, xedapen hori gabe Estatutua zuzenean aplikatuko bailitzateke foru-lurraldeetan foru-eraentza ordezkatzuz eta deuseztuz. Hala, foruen bizirautea erdietsi zen. Alabaina, foruak “nazioaren interesaren” menpe geratu ziren, ordenamendu oso eta propioa izatetik espainiar ordenamenduan txertatuta geratzearen arrisku garbiarekin.

Urte horretan bertan piztu zen Espainiako Independentzia Gerraren ondorioz, Estatutuaren indarraldia mugatua izan zen, eta ezin izan zen 144. artikulua agindutako foruen azterketa egin. Dena dela, foru-lurraldeen ordezkariak eginiko alegatuak txit interesgarriak dira, foru-erregimenaren legitimitatearen eta izaera konstituzionalaren inguruko pentsamoldea zein zen erakusten baitigute, hain zuzen ere, Historian foruen papera inoiz baino gori-goriago egon zen mendearen atarian.

Izan ere, Espainian ezarri zen ezegonkortasun politikoak foruengan eragin zuzena izan zuen. Liberalismoaren eta tradizionalismoaren arteko gatazkan, foru-sistema puntu zentralerako bat izan zen. Liberalen ustez, Godoyk sustatutako pentsamolde bera jarraituz, foruak Antzinako Erregimeneko pribilegioak ziren, espainiarren arteko berdintasunaren aurkakoa. Cádizko 1812ko Konstituzioan, Baionako Estatutuan ez bezala, ez zen foruen inguruko aipamenik jaso, *de facto* euren deuseztasuna zekarrena. Legeria bakarra ezartzen zen erresuma osoan, eta botere legegilea Gorte espainiarrei besterik ez zitzaien esleitzen. Foru-lurraldeetan aur-

³ 1808ko Baionako Estatutua. *Gaceta de Madrid*, 1808ko uztailaren 27koa.

kakotasuna nabaria izan zen: Batzar Orokorrek Konstituzioa zin egitean, zenbait gorabehera jazo ziren. Bizkaian, eztabaida sutsuak egon ziren, eta foru-erakundeen eskumen-hustutzea zekarren Konstituzioari men egiteari muzin egin zioten, baina azkenik bortxaz behartu zituzten batzarkideak. Gipuzkoan, Konstituzioa onartu zuten batzarrek, euren “konstituzio historikoaren eredugarritasuna” eta Gipuzkoak foruen aurkako erasorik ez zuela onartuko aipatuz akta ofizialean. Berriz ere, foruei konstituzio deitzen zaie. Nafarroari dagokionez, dekretuak ez zituen Gorte nafarrak aipatzen, hala eginez gero bere legitimitatea onartuko litzateke-eta. Horren aurrean, Aldundiak Gorte nafarrak batzeko eskatu zuen, baina Cádizko Konstituzioaren aldekoek ez zuten baimendu, Gorteetan azkenik Konstituzioari men egin ordez konstituzio nafarraren eta espainiarraren arteko bateragarritasuna nola gauzatu ikertzen hasiko ote ziren beldur.

Cádizko Konstituzioak, dena dela, ez zuen askorik iraun indarrean (1814ra arte baino ez, 1820tik 1823rako Hirurteko Liberalarekin batera), eta, Baionako Estatutuarekin gertatu bezala, ezin izan ziren foru-lurraldeetan egon litezkeen ondorio guztiak antzeman. Fernando VII.aren itzulerarekin batera, foruak berrezarri ziren, eta erregeak zin egin zituen.

Hala ere, Fernando VII.a zentzean Lehenengo Gerra Karlista lehertu zen bi erregegaien artean. Foruzaleen gehiengoak Karlos erregegaiaren alde egin zuen, Elisabetek foruen aurkako liberalen babesa jaso baitzuen. Foru-lurraldeetan, gatazkaren muina foru-erregimenaren bizirautean zetzan. Bien bitartean, liberalek 1837. urtean Konstituzio berri bat onartu zuten, 1812koaren tankerakoa. Honetan ere foruak aipatu gabe uzten ziren, praktikan desagerpena esan nahi zuena.

Une honetan, interesgarria da existitzen ziren euskal liberal foruzale bakanen ikuspuntua, Jose Antonio Muñagorrik bere *Foruak eta bakea* egi-tasmoan gorpuztu zuena. Aldarri hartan, erregegai baten edo bestearen alde borrokatzeak zentzurik ez zuela zioen, “Nafarroa eta beste hiru pro-

bintziak hainbeste adiskidetasun, odol, ohitura eta eskubidez elkartuak, beti beren buruaren jabe”⁴ izan baitira eta, hortaz, ez zegoen jauntxoan aldeko borroka egiteko arrazoirik, “foruak gordez gero, berdin baitzaigu edozein [errege]”⁵. Beraz, karlistek amore ematearen aldekoa zen, uste baitzuen liberalak, era horretan, foruei eustea onartuko zutela. Dakusagunez, bazeuden erresuma berean Konstituzio bat baino gehiago egotea eta Antzinako Erregimena atzean uztea bateragarri zeritzoten liberalak.

Alabaina, Muñagorriren ideiek ez zuten arrakasta handirik izan, gerran karlistek ere izan ez zuten gisa. Gerra 1839ko Bergarako Itunarekin bukatu zen, zeinaren 1. artikulua arabera Espartero buruzagi liberalak Gorteei foruak mantentzeko eskatzeko konpromezua hartzen zuen. Hala ere, bi hilabete eskasen buruan, Espainiako Gobernuak 1839ko urriaren 25eko Lege sonatua onartu zuen, honako hau zioelarik:

“1. art: Euskal probintzietako eta Nafarroako foruak berresten dira, monarkiaren batasun konstituzionalari kalterik egin gabe.

2. art: Gobernuak, aukera izan bezain laster eta Euskal Probintziei eta Nafarroari entzun ondoren, lehen aipatutako foruetan haien interesa aldarrikatzen duen nahitaezko aldaketa proposatuko dio Gorteei, nazioaren eta Monarkiaren Konstituzioaren interes orokorrarekin bat eginez eta, aldi baterako eta lehen adierazitako moduan eta zentzuan, sortu litezkeen zalantzak eta eragozpenak ebatziz eta Gorteei horren berri emanaz”⁶.

Legeak itxuraz foruak mantentzen dituen arabera, mamia lehenengo artikuluko bigarren zatian dago: foruak “monarkiaren batasun konstituzionalaren” menpeko egoera juridikora igarotzen dira, ordenamendu

⁴ AURKENERENA BARANDIARAN, J., “Muñagorri, bakea eta foruak”. *Zuzeu*. <https://zuzeu.eus/euskal-herria/munagorri> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 2an).

⁵ AURKENERENA BARANDIARAN, J., “Muñagorri...”, *ibid*.

⁶ 1839ko urriaren 25eko Legea, Foruak berresten eta eraldatzen dituen. *Gaceta de Madrid*, 1812. zk., 1839ko urriaren 26koa.

autonomo izateari utzita. Lorenzo de Arrazola garaiko Espainiako Grazia eta Justizia Ministroaren esanetan, “batasuna lotura handietan, hala nola errege konstituzionalean, botere legegilearen batasunean eta ordezkari-tza nazional erkidea izatean” zetzan batasun konstituzional hori⁷. Hala, ikuspegi godoyzalea gailentzen zaio Moretek, Larramendik edota Baionako Asanbladan ordezkariak azaldutako eta foru-lurraldeetan gehiengoarena zen interpretazioari. Foru-erregimenak eskaintzen zituen eskubideen titular zirenek, lau lurraldeetako herritarrek, ez zioten inoiz uko egin eskubideoi, lege horrek gaurdaino zabalik iritsi den eta oraindik konpondu ez den gatazka sortu zuelarik. LARRAZABAL BASAÑEZek dioen gisa,

“foru-indargabetzeak antzinako itun baten aldebakarreko haustura eragin zuen, eta ziur nago zauria ez dela oraindik erabat itxi. Ordutik, eta etengabe, Euskal Herrian foru-berrezarpen osoa eskatu zen, Euskal Herriak ez baitie inoiz uko egin Foruetatik eratorririko eskubide historikoei, etengabeko autogobernu-nahiaren adierazpen gisa”⁸.

Izan ere, foru-erakundeak euren burujabetza babesteko zeukaten tresna juridikoaz gabetuak izan ziren era honetan: foru-pasea ezerezean geratu zen. Formalki, Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan 1841eko urriaren 29ko Errege Dekretuak indargabetu zuen arren (“8. artikulua: Legeak, Gobernuaren xedapenak eta auzitegien probidentziak Euskal Probintzietan inolako murrizketarik gabe betearaziko dira, Erresumako gainerako probintzietan egiaztatzen den bezala”⁹), 1839ko Legeak ezarritako bata-

⁷ ORELLA UNZUÉ, J. L., “Convenio navarro o Ley paccionada de 1841”. *Eusko Ikaskuntza*. <https://www.euskonews.eus/0706zbk/gaia70603es.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 5ean).

⁸ LARRAZABAL BASAÑEZ, S., “Ley de 25 de octubre de 1839, una historia de fueros y desafueros”. *Deia*. 2014ko urriaren 25a. <https://www.deia.eus/actualidad/2014/10/25/ley-25-octubre-1839-historia-5185104.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 5ean).

⁹ 1841eko urriaren 29ko Errege Dekretua. Gaceta de Madrid, 2581. zk., 1841eko azaroaren 3koa.

sun konstituzionalarekin bateraezina zen jada. Errege Dekretuak zehaztu baino ez zuen egin. Foru-lurraldeetan ez zen onartu foru-erregimena bertan behera uzteko Espainiako Gorteek eskumena zutenik. Izan ere, Joaquín Ignacio Mencos liberal (bistan denez, liberalen artean ere zalan-tzak zeuden) eta Gendulaingo Kondeak honakoa zioen Nafarroari (eta, hedaduraz, gainerako foru-lurraldeei ere) buruz:

“Herrialde benetan konstituzional bat, 1833. urtera arte forma eta egin-tza politiko guztien jabe izan zena, hala nola legeak egitea eta bere go-bernuan esku hartzea, ez zen soilik forala, eta, beraz, ezin zuen bere oinarritzko legea gainditu eta beste lege batean urtzeko eskubidea eta eskumena aitortu, baizik eta bere gorteetan Erregearekin”¹⁰.

1839ko Legearen 2. artikulua edukiari helduz, Nafarroak eta gainerako foru-lurraldeek, lehenengo aldiz, estrategia desberdinak hartu zituzten euren foru-erregimenaren defentsan. Alde batetik, Nafarroak Espainiako Gobernuarekin foruen eta Espainiako Konstituzioaren arteko bat etortzea eztabaidatzeko ordezkariak bidali zituen, eta 1841ko Foruak Eraldatzeko Legea (gerora Lege Hitzartuaren izena hartu izan duena) onartu zen negoziazioen ondorioz. Legearen arabera, Nafarroak bere erresuma-estatusa eta, harekin batera, eskumen legegileak eta judizialak eta foru-erakundeak galdu zituen, probintzia hutsa bihurtuz, zerga-arloan nolabaiteko autonomiaren trukean (25. artikuluan Nafarroari urtean 1.800.000 erreale ordaintzeko betebeharra ezartzen zitzaion, gainontzekoan bere kabuz jardun ahal zuelarik¹¹). Ondorioz, Nafarroak eskumen ia guztiak galdu zituen, zenbait ahalmen administratibo eta fiskal izan ezik.

¹⁰ ORELLA UNZUÉ, J. L., “Convenio navarro...”, *op. cit.*

¹¹ 1841ko abuztuaren 16ko Legea, Nafarroako foruei buruzkoa. *Gaceta de Madrid*, 2498. zk., 1841eko abuztuaren 19koa.

Araba, Bizkaia eta Gipuzkoak, ostera, 1839ko Legea ez onartzea eta ordura arteko foru-erregimenari kalte egin ziezaiokeen edozein aldaketa negoziatzeari uko egitea erabaki zuten. Hala ere, Espainiako Gobernuak aurretik aipatutako 1841ko urriaren 29ko Errege Dekretuaren bidez lurralde hauen eskumenak nabarmen murriztu zituen, Nafarroan baino era neurritsuagoan izan zen arren: Foru Aldundiak eta Batzar Nagusiak deuseztu ziren eta Probintzia Aldundiek ordezkatu zituzten, arestian esan bezala foru-pasea indargabetzeaz eta aduanak Ebrotik itsasora lekualdatzeaz gain¹². Hala ere, bestaldetik, salbuespen fiskalak eta militarrek ez ziren ukituak izan, bere horretan mantendu zirelarik¹³.

Hurrengo urteetan, Espainian moderatuen eta liberalen arteko gatazkak eragindako ezegonkortasun soziopolitikoak arau ugari ekarri zituen foruen auzia jorrazteko. Hala, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa eskumenak jasotzen eta galtzen joan ziren, boterean nor egon arabera, baina ez ziren inoiz itzuli 1839aren aurreko egoerara eta ez zuten foru-pasea inondik inora ere berreskuratu. Azpimarragarria da urte hauen artean 1869ko Konstituzioa, Aldundiek foruen aurkakotzat jo zutena eta, hargatik, aldarrikapen-ekitaldira ez joatea erabaki zuten, baita aurkako jarrera hori erakusten zuen agiri bat Gobernuari helaraztea, ez zedin ez joatea isilpeko onarpentzat interpretatu. Oraindik ere, foru-erakundeek zegozkien eskumen guztiak berreskuratzea galdatzen jarraitzen zuten irmoki.

Eskumen horiek hein handi batean berreskuratzeke aukera egon zen 1873ko Konstituzio Federalaren proiektuarekin. Onartu ez zen arren, ia bi mendeko zentralizazio-prozesuari 180 graduko bira eman nahi zitzaion. Hala baloratzen du LARRAZABAL BASAÑEZek:

¹² 1841eko urriaren 29ko Errege Dekretua. *Gaceta de Madrid*, 2581. zk., 1841eko azaroaren 3koa.

¹³ 1841eko urriaren 29ko Errege Dekretua, *op. cit.*

“Gaurko pentsamoldearekin erakargarriak irudi dakizkiguke proiektu konstituzionalaren zenbait ideia, hala nola Federazioko Estatukideen autonomia politiko eta ekonomiko-administratiboa (92. art.); Eskualde Baskongadoak Estatutzat jotzea (1. art.), XX. mendeko lehen hereneko autonomia-estatutuen garaiari nabarmen aurreratzen zitzaion hiru Lurraldean antolaketa bateratua; Estatuak euren buruari Konstituzio politiko bat emateko aukera (93. art.); Estatuaren eskumen propioak (96. art. eta hurrengoak), etab.”¹⁴.

Ikusteke legoke 93. artikulua nola aplikatuko zuketean foru-lurraldeek, bi ardatz aintzat hartuta: batetik, Estatuaren Konstituzioa foruak izatekotan (eta foru-erakundeek foruen aurkako jo ezean), zenbateraino izango lirateken aplikagarri, Konstituzio Federalarekin talka egin gabe; eta, bestetik, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoaren kasuan, nola uztartuko lirateken hiru foru-sistemak bakar batean, hiru lurraldeek Estatu bakarra eratuko bailukete. Eztabaida hau mende bat geroago erreproduzitu zen, ikusiko dugunez, egungo Euskal Autonomia Erkidegoa eratzean.

Dena dela, 1873ko Konstituzioaren proiektua oso garai latzetan aurreratu zen. Izan ere, urte bat lehenago Bigarren Gerra Karlista piztu baitzen. Lehenengoan bezala, foru-lurraldeetan, erregegaiaren auziaz gain, foru-erregimenaren bizirautea zegoen jokoan, aurrekoan baino era are argiagoan, VÁZQUEZ DE PRADAK esan bezala, “amore emate masiborik egon ezean, [foruak] abolituak izango ziren”¹⁵ eta. Hala izan zen: berriz ere, karlisten bandoak galdu zuen gerra, eta 1876ko uztailaren 21eko

¹⁴ LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., “Evolución de los regímenes forales de las Provincias Vascongadas hasta 1876: desarrollo foral en la interinidad en Álava, Bizkaia y Gipuzkoa”. *Iura vasconiae*. 2012, 9. zk., 456. or. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4194082> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 7an).

¹⁵ VÁZQUEZ DE PRADA, M., *Negociaciones sobre los fueros entre Vizcaya y el poder central, 1839-1877*. Bilbo: Bizkaiko Aurrezki Kutxa, 1984, 303. or., hurrengo lanetik hartua: LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., “Evolución de los regímenes forales...”, *op. cit.*, 457. or.

Legearen bidez behin betiko indargabetu ziren foru-erregimenen azken apurrak¹⁶.

Dena dela, Espainiako Gobernuak, giroa baretze aldera eta foru-lurraldeetan zergak jasotzeko estrukturarik ez zeukanez, 1878an Ekonomia Itunak egin zituen hiru aldundi probintzial berriekin, 1841ko Lege Hitzartuan Nafarroarentzako jasotako zerga-sistema antzekoa ezarritz.

1.3) Foru-berrintegrazioaren aldeko aldarrikapen-garaia

Momentu honetatik aurrera, foruzaleek foru-berrintegrazio osoa izango dute helburu politiko, eta xede horrekin gauzatuko dute euren egitasmo politikoa. Kontzeptu hori, bakarra izan arren, berau defenditzen zuten ideologia bakoitzak era desberdinean interpretatuko du; batez ere, eusko abertzaletasunaren sorrera eta hedatzearen ostean.

Izan ere, Sabin Arana abertzaletasunaren aitzindariak, aurreko mendean nagusi zen pentsamoldearekin bat etorritz, foruak lurraldeen berezko konstituzioak zirela zioen, eta indarrean zeuden bitartean foru-lurraldeak burujabeak zirelakoan zegoen. Beraz, foru-lurraldeek (Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi, Nafarroa eta Zuberoa) nazio bat eratzen zutenenez, eskubidea zeukaten euren burua independente aldarrikatzeko. Horretarako, 1839ko urriaren 25eko Legearen indargabetzea zen nahitaezkoa, hura izan baitzen burujabetza galtzearen arrazoi nagusia. Doktrina horren eraketa eta zabalkuntzaren ostean, Euzko Alderdi Jeltzaleak (EAJ) gidatu zuen foru-berrezarkuntza osoaren aldeko borroka, batez ere Bizkaian eta Gipuzkoan (Arabaren eta Nafarroan, karlistak ziren gehiago, berrezarkuntza ere eskatzen zutelarik baina abertzaletasunarekiko oso ikuspuntu ezberdina edukirik). José Antonio Agirre diputatu jeltzaleak, gerora Euzkadiko

¹⁶ 1876ko uztailaren 21eko Legea, Foruak abolitzen dituen. *Gaceta de Madrid*, 205. zk., 1876ko uztailaren 25ekoa.

Jaurlaritzako Lehendakari izango zenak, honela adierazi zuen Diputatuen Kongresuan, 1935eko abenduaren 5eko osoko bilkuran:

“Eusko abertzalea naiz eta beraz euskal naziotasuna aldarrikatzen dut. Euskal naziotasuna, Euzkadi, bere patuaren gaineko burujabetzarekin. [...]

Gure jomuga politikoa —Euzko Alderdi Jeltzalearena, errepara ezazue, Diputatu Jaunak—, Estatu espainiarrekiko, honetan gauzatzen da: 1839ko legearen indargabetzea. Eusko abertzaletasunak asmoa du, orden honetan, Euzkadiren egoera politikoa bere Konstituzio politikoarekiko xedapen erasotzaile hori aldarrikatu aurreko garaietan egitatea zenera atzera eramatea”¹⁷.

Agirreraren hitzaldiaren atal honetan garbi geratzen da abertzaletasunak foruak, Konstituzioa eta burujabetza baliokidetzat jotzen dituela, XIX. mendean gorpuzten joan zen ideia jasoz. Beraz, foruen kontzepzioan abertzaletasunak ez zuen berrikuntza handirik egin, karlistek ere oso antzeko postulatuak defendatzen zituzten. 1919an, Jesús Etayo *El pensamiento navarro* egunkari karlistaren zuzendariak honakoa zioen:

“Nafarroa eta gainerako herriak Espainiako errege-botere erkideari men egin zioten? Barne-bizitza osoki gobernatzeko askatasuna mantendu zuten eta Nafarroak, uler ezazue ongi, botere orokorrari, hau da, artean, errege-botereari gainerako erresumekiko batasunak betiko iraun zezan beharrezkoa zena baino ez zion laga eta batasunak iraun zezan nahitaezkoak zirenak baino betebeharrak gehiagorik ez zuen hartu. Hala bizi izan zen Nafarroa mendeetan zehar, hala bizitzeko eskubidea du eta hala biziko da baldin eta guk, nafarroak, benetan nahi badugu hala bizitzea. Eta hori izango da, eta ez besterik, foru-berrintegrazioa. Erdiesterako era juridikoa 1839ko legearen eta bere ondorengo 1841koaren indargabetzea

¹⁷ MEES, L. et al., *La política como pasión*. 1. ed. Madril: Tecnos, 2014, 241. or.

da, aurreko Zuzenbide Estatura itzuliz [...]. Hau lorturik, Nafarroak bere askatasuna berreskuratuko du eta hori da, funtsean, berrintegrazioa. [...] Nafarroaren eta Estatuaren arteko harremana mantentzeko nahitaezko aldaketa guztiak ezin ditu Estatuak alde bakarrez inposatu, Nafarroak Estatuarekin era askean adostu baizik, orain eta beti”¹⁸.

Espainiako II. Errepublikan, foru-berrintegrazioaren aldarrikapena autonomia-estatuaren aldeko borrokan kanalizatu zen hasieran, abertzaleen eta karlisten koalizioan, baina Espainiako Gorteek onar ezazaten beharrezkoa zen laikotasuna estatuari atxiki zitzaionean, karlistek estatutua eta foruak kontrajarri zituzten, abertzaleek estatutua foruen egunetzea zela defendatzen zutelarik.

1931ean izan zen lehenengo estatutu-proiektua, Lizarrako Estatutuaren izenaz ezaguna. Aurrehitzaldian Historiaren kariaz foru-lurraldeek eskumenak bereganatzeko eskubidea aipatzen zen (“ahalmenak galdatzen ditu ordena materialean”¹⁹), eta 15. artikuluan Euskal Estuari (hala zertizon lau foru-lurraldeek osatutako eskualdeari) eta Estatu espainiarri zegozkien eskumenak zerrendatzen ziren, beren-beregi esleitutakoak edozein kasutan Euskal Estuarentzat egokituta ulertu behar zirelarik. Eskumen oso zabalak gordetzen ziren azken honentzat, “eskubide historikoen aldarrikapena bizirik mantenduz”²⁰; tartean, gudarostea antolatzea edo Vatikanorekiko harremanak, azken hau izan zelarik Espainiako Gorteek estatutua ez onartzearen arrazoi nagusia. Halaber, foru-lurralde

¹⁸ ETAYO ZALDUENDO, J., *La reintegración foral de Navarra. Conferencia en el Círculo Carlista, dada el 31 de enero de 1919*. Iruñea: Casa Editorial Huarte, 1919, 6-7 orr. <https://lealtadalalealtad.wordpress.com/wp-content/uploads/2023/08/1919-la-reintegracion-foral-de-navarra-jesus-etayo.pdf> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 10ean).

¹⁹ 1931ko Euskal Estatuaren Estatutu Orokorren proiektua. <https://revistasonline.inap.es/index.php/DA/article/view/4237/4291> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 14an).

²⁰ 1931ko Euskal Estatuaren Estatutu Orokorren proiektua, *ibid.*

bakoitzarentzako eskumenak estatutuan beren-beregi Euskal Estatuari esleitu gabekoak eta lurralde bakoitzaren estatutu partikularrean zehaztutakoak izango zirela zioen 20. artikulua.

Azkenean, estatutua 1936an onartu zen, Gerra Zibilean bete-betean murgilduta. Bizkaian eta Gipuzkoako eta Arabako herri gutxi batzuetan baino ez zen aplikatu, gainerako lurraldea ordurako frankisten menpe baitzegoen. Gerra-egoera zela-eta, oso estatutu sinplea zen, 1931koak ez bezala eskubide historikoei eta foru-erregimenei erreferentziarik egin ez ziena. Aitortutako eskumenak ere 1931koan baino murriztagoak ziren, baina Euzkadiko Jaurlaritzak, gerra-egoerak eragindako isolamenduaz baliatuz, testu estatutarioan jasotakoak baino askoz ere handiagoak egikaritu zituen, hala nola gudarostea eratzea, moneta lantzea, mugen kudeaketa edota kanpo-harremanak²¹. Hala izaterik baieztatzen duen lehen mailako iturririk egon ez arren, zentzuzkoa da pentsatzea Agirre, abertzalea izanik, eskumen horiek Euzkadiri eskubide historikoen kariaz zegozkion iritzikoa izatea. Espainiako Gobernuak ez zegoen konforme, adostutakoa traizionatzen hartzen baitzuten Jaurlaritzaren aktibitatea.

Abertzaleek eta errepublikazaleek gerra galdu izateak, dena dela, estatutua indarrean bederatzi hilabete eskas baino ez egotea ekarri zuen. Hortik aurrera, frankismoan, foru-lurraldeen eskumenak Araban eta Nafarroan Ekonomia Itunen bizirautera mugatu ziren. Nafarroari, halere, 1841ko Lege Hitzartuaren ondorioz, eskumen gutxi batzuk onartu zitzaizkion, eskumen horiek definitzen zituzten erregelamenduek ahalbidetzen zituzten Estatuko Legeen bidez²².

²¹ MEES, L., et al., *La política como...*, *op. cit.*, 297. or.

²² LARUMBE BIURRUN, P. M., "El régimen navarro en el franquismo". *Gerónimo de Uztariz*. 1988, 2. zk., 52. or. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4813897> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 16an).

Frankismoak ezarritako politika uniformistak, beraz, autonomia apuraren bat baino ez zien aitortu Araba eta Nafarroari (ez Bizkaiari ezta Gipuzkoari, erregimenak “probintzia traidore” baitzeritzen, gerran Errepublikaren alde agertu izateagatik). Foruaren aldeko aldarrikapenak gutxi izan ziren, batez ere Francok karlistak alde batera uzten zihoan ahala, falangisten mesedetan. Berrogei urte igaro behar izan ziren berriz ere foru-lurraldeek autonomia izateko eta eskumenak jasotzeko eskubideari buruzko eztabaida politikoa askatasunez plazaratu ahal izateko.

II. ESKUBIDE HISTORIKOAK 1978KO ESPAINIAKO KONSTITUZIOAN, EUSKAL HERRIKO AUTONOMIA ESTATUTUAN ETA NAFARROAKO FORU HOBEKUNTZAN

1978ko Espainiako Konstituzioak, balio gorentzat jotzen duen pluralismo politikoa eta Estatu barruko sentimendu nazional ezberdinak aintzat hartu nahian, 2. artikuluan “nazionalitate” hitza jasotzen du, isilbidez Euskadiri, Galiziarri eta Kataluniarri erreferentzia eginez, eta autonomia izateko eskubidea aitortzen die, VIII. Tituluan garatzen duelarik. Dena dela, Euskadiren kasuan, EKak beste aipamen garrantzitsu bat dauka: Lehenengo Xedapen Gehigarria (aurrerantzean, LXG). Xedapenak honakoa dio:

“Konstituzioak babestu eta onartzen ditu foru-lurraldeetako eskubide historikoak.

Foru-erregimenaren eguneratze orokorra, dagokionean, Konstituzio eta Autonomia Estatutuen barnean egingo da”²³.

Era honetan, konstituziogileak foru-lurraldeetan mendez mende indarrean egondako foru-sistemak aintzatesi zituen. Aurrekoak zirela onar-

²³ 1978ko Espainiako Konstituzioa.

tzen zituen eta Estatuko gainerako lurraldeei ez zegokien estatusa zutela errespetatzen zuen. Hala ere, foru-erregimena aplikatzeko modukoa izateko, Konstituzioak “eguneratzea” bere barnean egitea galdatzen du, hierarkikoki azken hau gorago kokatzen dela adieraziz inplizituki; RAZQUÍN LIZARRAGAREN hitzetan, “foru-erregimenaren muga batasun konstituzionala da”²⁴. Autonomia-estatutuen barnean eginez, 30eko hamarkadako ikuspuntua jasotzen da, hau da, autonomia zela foruak eguneratzeko bidea. Berebiziko garrantzia du Xedapen Gehigarriak. Izan ere, gure inguruan eskualdeen autonomia onartzen duten Estatuetako konstituzioek (italiarrak, portugaldarrak edota alemaniarrek) testuinguru historikoari baino ez diote erreferentzia egiten, autonomia zuzenean konstituzioetatik eratoritzen delarik. Espainiakoa, aldiz, autonomia Konstituzioaren aurreko egoera zehatz baten jarraipena dela aitortzen da, nahiz eta foru-lurraldeetan baino ez izan eta gainerako lurraldeei xedapen hau ezin aplikatu, 76/1988 KAE, 1988ko apirilaren 26koak adierazi gisa (“[Xedapenak] Monarkia hispanikoaren lurralde batzuei egiten die erreferentzia, zeinek [...] euren berezko foruak mantendu zituzten. [...] Kasu hori Probintzia Baskongadetako bakoitzarena eta Nafarroarena da”)²⁵.

Lehenengo Xedapen Gehigarria, halaber, Xedapen Indargabetzailearen bigarren puntuarekin lotu behar da:

“2. Nolabaiteko indarra izan lezakeen neurrian, behin betiko indargabeturik geratzen da 1839ko urriaren 25eko Legea, Araba, Gipuzkoa eta Bizkaiko probintziei dagokienez.

²⁴ RAZQUÍN LIZARRAGA, J.A., “La doctrina constitucional sobre los derechos históricos de los territorios forales: de la negación al reconocimiento”. *Revista Vasca de Administración Pública*. 1991ko urtarrila-apirila, 124 zk., 270. or. <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-12/237331991124263.pdf> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 17an).

²⁵ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1988ko apirilaren 26koa, 76/1988 zk., 2. ZO.

Era berean, behin betiko indargabeturik geratzen da 1876ko uztailaren 21eko Legea²⁶.

Esanguratsuak dira bi ñabardura. Batetik, “nolabaiteko indarra izan lezakeen neurrian” esatean, xedapenaren balioa batez ere simbolikoa dela adierazten da. PEÑARANDA RAMOSEN ustez,

“Argi dagoela dirudi, beraz, indargabetzearekin ez zela inolako eragin juridiko zehatzik lortu nahi, baizik eta eusko abertzaleak plano erabat afektiboan gogobetetzea. Konstituzio-eztabaidaren beste protagonista batek handik gutxira ondorio hau berretsi zuen, Lehenengo Xedapen Gehigarriarekiko ere gogoeta hauek luzatuz, bi-biekin lortu nahi zena euskal herriarekiko ulermen-keinu historiko simple bat, Konstituzioaren urguritasuna eskubide historikoekiko edo, nahiago bada, errespetu-adierazpen sakratu edo ia erlijioso bat zela adieraztean²⁷.”

Bestetik, xedapena ez zaiela foru-lurralde gutzietan aplikatzen, Nafarroa ez delako aipatzen. Izan ere, arestian azaldu gisa, Nafarroak 1839ko Legearen ondorioak onartu eta 1841ko Legea adostu zuen. Beraz, indarrean zeukan foru-erregimena xedapenak indargabetzen duen arautik zeratorrenez zuzenean, kalterakotzat jo zen xedapenaren aplikazio-eremua Nafarroara hedatzea.

Dena dela, argi dago Konstituzioak eskubide historikoak aitortzeak badaukala esanahi juridikorik, foru-lurraldeen berezitasuna onartzen baitu. Berezitasun horiek eskumenetan gauzatzen dira; izan ere, RAZQUÍN LIZARRAGAK adierazi legez,

²⁶ 1978ko Espainiako Konstituzioa.

²⁷ PEÑARANDA RAMOS, J. L., “Disposición Derogatoria. Constitución y ordenamiento preconstitucional”. Ondoko lanean: ALBALADEJO GARCÍA, M. (koord.), *Comentarios a la Constitución Española*. XII. liburukia, 159. art. aurrera. Madril: Edersa, 2006, 780-781. orr. <https://app-vlex-com.proxy-oceano.deusto.es/vid/339755> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 18an).

“Foru-erregimenak plus konpetentzial bat dakar, Estatuak zehaztutako oinarrien legeriaren edo oinarritzko legeriaren muga negatiboa gaindi dezakeena EKren 150.2 artikuluan diseinatutako zentzuko batasun konstituzionalaren mugara arte, kontzeptu tradizional hori osatzen duten beste konstituzio-mugei kalte egin gabe”²⁸.

HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN haratago doa, eskumenak eskuratzeko titulu bat baino are gehiago direla defendatuz: “Eskubide Historikoen aitortpena gorputz politiko ezberdin, berezi eta suntsiezin batzuen aitortpenaren baliokidea da, zeinen izatetik erakunde- eta eskumen-hartzeko bat eratorriko den”²⁹.

Euskal Herriko Autonomia Estatutuari (EHAE) dagokionez, eskumen gehigarri hauek 16. eta 17. artikuluetan gauzatzen dira. Artikulu hauek, Euskal Autonomia Erkidegoari hezkuntza- eta polizia-eskumenak dagozkiola jasotzen da, hurrenez hurren, Espainiako Konstituzioaren Lehenengo Xedapen Gehigarriaren kariaz. Halaber, nahiz eta xedapen hau berariaz ez aipatu, 41. artikulua Estatuaren eta EAEn arteko tributu-harremanak foru-sistema tradizionalaren bidez, hau da, Ekonomia Itunaren bidez gauzatuko direla dio, LXGaren edukiaz baliatuz³⁰.

Nafarroako Foru Hobekuntzaren Legearen (FHL) kasuan, bestaldetik, azpimarratu beharra dago, lehenik eta behin, ez dela autonomia-estatutu bat eta Nafarroa bera ez dela autonomia-erkidego, foru-erkidego baizik. Beraz, bere eskumen-iturria ez da EKren VIII. Titulua, ezpada, Foru Hobekuntzaren Legeak 2. artikuluan zehaztu bezala, 1839ko urriaren 25eko Legea eta 1841ko Hitzartutako Legea, Foru Hobekuntzaren Legea bera

²⁸ RAZQUÍN LIZARRAGA, J. A., “La doctrina constitucional...”, *op. cit.*, 271. or.

²⁹ HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, M., *Derechos Históricos y Constitución*. Madril: Taurus, 1998, 104. or.

³⁰ Abenduaren 13ko 3/1979 Lege Organikoa, Euskal Herriaren Autonomia Estatutuarena. EAOaren 306. zk., 1979ko abenduaren 22koa, 29357-29363 or.

eta EKren Lehenengo Xedapen Gehigarria. Artikulu berak, lehenago iradoki den gisa, “batasun konstituzionala” jartzen du mugatzat bigarren puntuan. Hori dela-eta, Foru Hobekuntzaren Legeak 49. eta 50.1 artikuluetan “bere foru-erregimenaren ondorioz” hainbat eskumen Nafarroarentzat gordetzen ditu. Hala ulertzen da, esate baterako, 49. artikulua Nafarroari trafikoaren arloan eskumenak esleitzea, nahiz eta EKren 149. artikulua eskumen eskusiboa Estatuari dagokiola zehaztu³¹.

Biek ala biek, gainera, bakoitzaren LXGan adierazten dute Estatutuan edo Foru Hobekuntzan, kasuan kasu, eraturako erregimenak onartzeak ez duela esan nahi uko egiten zaielarik izan ditzaketen gainerako eskubide historikoei, eta eskubideok erregimenotan barnebil litezkeela ordenamendu juridikoak jasotakoarekin bat etorririk.

Honekin lotuta, GARCÍA PELAYOK ohartarazi zuen eskubide historikoak aitortzearen formulak Konstituzioaz besteko edukia balute bezala interpretatzeko bidea zabaltzen ziela ideologia jakin batzuei, azken honen maila berean jarrita. Intepretazio honekin, foru-lurraldeak Espainiako Estatuan sartzeko ezinbestekoa litzateke eskubideon onarpena, bere ustez biziki arriskutsua litzatekeena³². CORCUERA ATIENZA ere antzematen du eskubide historikoen aldarrikapenak ez zuela helburu eduki juridikoak berrezartzea, baizik eta oinarri ideologiko-politiko bat ezartzea eskal autonomia-estatutu mamitsua onartzeko³³. Beste autore batzuek, ordea,

³¹ Abuztuaren 10eko 13/1982 Lege Organikoa, Nafarroako Foru Eraentza Berrezarri eta Hobetzeari buruzkoa. EAOaren 195. zk., 1982ko abuztuaren 16koa, 22054–22060 orr.

³² GARCÍA PELAYO, M., “El proyecto constitucional y los derechos históricos”, *El País*, 1978ko irailaren 24, 12–13. orr., hurrengo lanetik hartua: LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., *Contribución a una Teoría de los Derechos Históricos Vascos*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea, 1996, 478. or.

³³ CORCUERA ATIENZA, J., “La constitucionalización de los derechos históricos. Fueros y autonomía”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, 1984, 11. zk., 38. or., hurrengo lanetik hartua: LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., *Contribución...*, *op. cit.*, 480. or.

eskubide historikoei XVIII. eta XIX. mendekoen pareko kontzepzioa ematen diote: LUCAS VERDÚren hitzetan, EKren LXGak zein EHAEaren eta NFHaren Xedapen Gehigarriek foru-lurraldeen “Konstituzio substantziala” eratzen dute³⁴. PORRES AZKONAK, bere aldetik, EHAEak forutasunaren berme konstituzionalaren papera jokatzeko duela esaten du, Estatuari forutasuna aldebakarrez eraldatzea eragozten baitio³⁵. Azkenik, LOJENDIO IRUREREN ustez, eskubide historikoak orain dela bi mende eskas bere burua gobernatu duten lurraldeok osatutako “konstituzio edo sistema juridiko-politikoaren” ondoriozko askatasun eta autogobernu-eskubideak dira³⁶.

III. ESKUBIDE HISTORIKOEN EGIKARITZEA ETA JURISPRUDENTZIA ALDI AUTONOMIKOAN

EAE eta Nafarroa eskumenak bereganatzen joan ziren Estatuak transferentziak egin ahala, eta euren autogobernua gorpuztuz joan ziren (dena dela, aipagarria da 45 urteren ondoren, lerro hauek idazterako unean, oraindik ere 25³⁷ eskumen daudela EAERI transferitu barik, Nafarroaren

³⁴ LUCAS VERDÚ, P., “Los Derechos Históricos como Constitución sustancial del Pueblo Vasco”. *II Euskal Kongresu Mundiala. Euskal eskubide historikoei buruzko kongresua*, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, Oñati, 1988, 304. eta hurrengo orr., hurrengo lanetik hartua: LARRAZABAL BASAÑEZ, S., *Contribución...*, *op. cit.*, 480. or.

³⁵ PORRES AZKONA, J., *Política y Derecho*. Los derechos históricos vascos. Oñati: Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 1992, 143. or.

³⁶ LOJENDIO IRURE, I. M., “La Disposición Adicional Primera y los derechos históricos”. *Revista Vasca de Administración Pública*. 1985, 12. zk., 112. or.

³⁷ MARTÍNEZ, M., “Euskadi asume las competencias de permisos de trabajo para extranjeros y meteorología”. *El Economista*. 2025eko martxoaren 6a. <https://www.economista.es/economia/noticias/13253440/03/25/euskadi-asume-las-competencias-de-permisos-de-trabajo-para-extranjeros-y-meteorologia.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 19an).

kasuan kopurua 8koa³⁸ delarik). EA Eren kasuan, gainera, bere baitan foru-lurralde bat baino gehiagoz eratuta dagoenez, foru-lurraldeen edo Lurralde Historikoen eta Autonomia Erkidegoaren arteko eskumen-banaketa egin zen, azaroaren 25eko Autonomia-Elkarte osorako erakundeen eta bertako Kondaira-Lurraldeetako foruzko ihardutze-erakundeen arteko harremani buruzko 27/1983 Legearen (LHL, Lurralde Historikoen Legea izenez ezagunagoa) bidez. Izan ere, hiru lurraldeen artean erakunde erkidea eratzean, lurraldeek forutasuna Estatuarekiko ez ezik autonomia-erkidegoarekiko ere egikaritzen dute.

LHLan garbi ikusten da foru-lurraldeei esleitzen zaizkien eskumenak erregimen orokorreko probintzietatik askoz haratago doazela. Erakuslerik argiena lurralde bakoitzaren Foru Ogasunak dira, Ekonomia Itunaren bidez finantza-autonomia oso handia eskeintzen dietenak. Eskumen hauek eskubide historikoetan dute oinarri, itunok 1878an baitute jatorria, foruen abolizioaren ostean Espainiako Gobernuak lurralde historikootan zergak biltzeko modua berori izatea ezarri baitzen. Bistakoa denez, probintziek ez dute halako eskumenik. Gainera, foru-lurraldeek, aldundiak ez ezik, parlamentu propioak ere badituzte: Historian zehar izan dituzten Batzar Orokorrak. Batzarrotan onarturiko arau fiskalak, halaber, lege-lerruna izan ez arren, KAren aurrean baino ez dira aurkaragarri, Konstituzio Auzitegiari eta Botere Judizialari buruzko lege organikoen eraldaketari buruzko 1/2010 Lege Organikoak, otsailaren 19koak, ezarri legez, zeinak administrazioarekiko auzien ordenatik at utzi zituen.

Bestalde, EAE foru-lurraldeez osatuta egonik, zalantza piztu liteke eskubide historikoen titulartasunaren inguruan: lurralde historikoei baino

³⁸ ENCINAS, J. eta ORTEGA, A., “Navarra acuerda el traspaso de más competencias 20 años después”. *Noticias de Gipuzkoa*. 2021eko apirilaren 21a. <https://www.noticiasdegipuzkoa.eus/politica/2021/04/21/navarra-acuerda-traspaso-competencias-20-3700080.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 19an).

ez dagozkie, ala autonomia-erkidegoari eskualdatu zaizkio autonomia egikaritze aldera? 11/1984 KAEan aurki daiteke erantzuna:

“Lurralde historikoen eskumenen iturriak, alde batetik, eta Autonomia Erkidegoenenak, bestetik, ezberdinak behar dute izan. Foru-lurraldeak Konstituzioaren eta Autonomia Estatutuaren markoan errespetatuak, babestuak eta eguneratu beharrekoak diren ‘eskubide historikoen’ titularrak dira, Konstituzioaren lehenengo xedapen gehigarriak xedatutakoaren arabera; hortaz, lurralde horien eskumenen mugatzeak ‘eskubide’ horiek zeintzuk diren inguruko ikerketa historikoa galda dezake. Autonomia Erkidegoen eskumenak hauek, Konstituzioak ezarritako markoan, bakoitzaren Autonomia Estatutuen bidez bereganatutakoak direlarik, Konstituziora, Autonomia Estatutueta eta aurrekoen markoan emandako eskumenak mugatzen dituzten beste balizko arauetara jo beharko da, hortaz, Erkidego bakoitzari dagozkionak zeintzuk diren ezagutzeko”³⁹.

HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN ez dator bat KAren interpretazioarekin:

“Eskubide historikoak, Konstituzioaren Lehenengo Xedapen Gehigarrian aurrekotzat onartuak, Estatutuak eta beste ondorengo arauak eguneratzen dituzte eta haietan, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoari Eskubide horien eguneratze gisa eskumenak onartzen zaizkien eran, EAE Foru Lurralde berri gisa eratzen da, Eskubide Historiko propioen titular”⁴⁰.

Egile berak dioen bezala, EHAEaren aurretik hiru lurraldeon eskubide historikoak ezberdinak izaki, logikoagoa litzateke Estatutuak lurralde bakoitzarenak fusionatu dituela eta, beraz, eskubide historikoen titularrak Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa zein EAE direla.

Sor litekeen hurrengo ezbaia eskubide historikoek gaur egun izan dezaketan norainokoa da. Izan ere, EKak ez ditu definitzen zeintzuk di-

³⁹ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1984ko otsailaren 2koa, 11/1984 zk., 4. ZO.

⁴⁰ HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, M. *Derechos Históricos y Constitución. op. cit.*, 143. or.

ren foru-lurraldeei eskubide historikoen kariaz dagozkien eskumenak, LHLak eta Foru Hobekuntzaren Legeak zerrendatu behar izan dituztelarik. Pentsa liteke, EKren LXGaren eta Xedapen Indargabetzailearen interpretazio zabal bat eginez eta EHAEaren zein FHLaren xedapen gehigarriekin lotuz, XIX. mendean foruzaleek eta XX.ean abertzaleek zeuzkaten tesiak bete zitezkeela eta foru-lurraldeei burujabetza aitortzen zitzaizela. Alabaina, Konstituzio Auzitegiak, bere apirilaren 26ko 76/1988 Epaian, halakorik ez dagoela ematen du aditzera:

“[Eskubide historikoak] eduki aldakorreko foru-erregimenetan datzate, Antzinako Erregimeneko Monarkiaren berezitasunak (foru-pasea, aduana-erregimena, kinta-salbuespena, antolamendu judizial propioa) ez direlarik, logikoa den moduan, konstituzio-erregimenean mantendu zirenekin alderagarriak”⁴¹.

Ondorioz, eskubide historikoen kontzeptua era murriztaileagoan interpretatu da, foru-lurraldeek ezin izango lituzketelarik EKren baitan Historian zehar edukitako eskumen guztiak berreskuratu. Epaia berean, KAK, foru-lurraldeen eraentza eta finantza-arloan duten autonomia kontuan hartuta era harrigarrian, eskubide historikoak eskumen-iturri direla ere ukatzen du:

“EKren Lehenengo Xedapen Gehigarriaren gogoeta osoki eginda, konstituzio-aginduekin eta Konstituzioak aurreikusten duen lurralde-egitura berriarekin lotuta, ondorioztatzen da Konstituzioak egiten duen foru-lurraldeen eskubide historikoen bermea edo, literalki, babesa eta errespetua ezin dela legezki historikotzat jo daitekeen edozein eskumenen bermetzat hartu; Auzitegi honek bere 123/1984 KAE, abenduaren 18koan, 3. zuzenbide-oinarrian adierazi zuen bezala, eskubide historikoen ideia ezin daiteke eskumen zehatzak eman ditzakeen titulu autonomotzat hartu. Konstituzioak babesten eta errespetatzen duena ez da historikoki

⁴¹ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1988ko apirilaren 26koa, 76/1988 zk., 2. ZO.

egikaritutako botere, ahalmen edo pribilegioen batura bat, lurralde-korporazioen eskubide subjektibo eran, Historiak babestutako titulartasun- edo egikaritze-eskumenetan eratoritzeko modukoak. EKren Lehenengo Xedapen Gehigarriaren bigarren paragrafoan dioenez, bermatzen dena foru-erregimen baten existentzia da, hau da, lurralde historiko bakoitzaren lurralde-autogobernuko erregimen propio batena, hots, bere forutasunarena, baina ez historikoki bereizgarri izan dituzten eskubide guztiena. Konstituzio-bermeak esan nahi du forutasunaren edukiak antolamendu-ezaugarrietan zein bere botere-eremu propioan foru-erregimen tradizional horren irudi identifikagarria mantendu behar duela”⁴².

Beraz, forutasuna erregimen berezian datzala aitortzen du Konstituzionalak, baina inola ere ez Historian zehar eduki duen esanahiarekin. Gainera, geroago, konstituzio-berme horren edukia zehazten du:

“Foru-berme horren edukia, Autonomia Estatutuaren xedapenen aplikaziorako eta interpretaziorako beharrezko erreferentzia-puntutzat agertzen dena, bere 37. artikuluan dator zehaztuta. Eta hau inolaz ere “azalpen hutsekotzat” edo adibidezkotzat jo ezin daitekeen eran burutzen da, errekurtsogileek argudiatu gisa. Aitzitik, lurralde historikoei dagozkien bi eskumen-mota zehazten ditu:

a) Zuzenean Estatututik eratorritako eskumen eskusiboak: 3. atalaren a)-tik e)-ra arteko azpialetan berariaz zerrendatutakoetan eta 1. azpialetaren lehenengo tartekian, “Estatutu honetan zehaztutako guztiak”, barnebildutakoetan datzate.

b) Erkidegoaren botereen jardun zehatzaren bidez zehaztu beharreko eta “transferituak izan daitezkeen” eskumen eskusiboak, Estatutuak nork transferitu zehazten ez duelarik, zein “Eusko Legebiltzarrak adierazitako arloen garapen normatiboa eta betearazpena, euren lurralde barruan” (37.4 art.) barnebiltzen dituztelarik.

⁴² KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1988ko apirilaren 26koa, 76/1988 zk., 4. ZO.

Hala, preskripzio estatutarioagatik, foru-erregimenaren nukleo eztabaidezin bat —eta gutxienekoa, berau gabe forutasunaren irudia bera desagertuko litzatekeelarik— eta, gainera, erregimen horren hedapen-eremu bat, beste organo batzuen jardunaren araberakoa, agertzen dira. Forutasunaren nukleoari eskumen gehigarriak transferitzeko edo esleitzeko aukera ikus daiteke, beraz, eskumenok Autonomia Estatututik zein Konstituzioaren 150.1 eta 2 artikuluan aurreikusitako prozeduretatik eratorri daitezkeelarik”⁴³.

RAZQUÍN LIZARRAGAK horrela aztertzen du aipatu berri den foru-berme horren edukia:

“Eskumen «foralak» legegile arruntarentzat, estatala edo autonomikoa, ezezagunak ezin izan daitezkeen eskumenak dira, bere berme instituzionala eratzen duen forutasunaren nukleo eztabaidezinaren barruan sartzeagatik. Aitzitik, gutxieneko nukleo identifikatzaile horretatik kanpo esleitutako eskumenak aldakorrak dira, Legegilea baita momentu oro Lurralde Historikoei zein eskumen esleidi dakizkiekeen erabaki dezakeena. Ondorioz, gehitu, aldatu edo ezabatu daitezkeen eskumenak dira, horrek forutasunaren nukleoari eragitea esan nahi ez duelarik. Eta hala Arbitraje Batzordeak erabaki du Eusko Legebiltzarrak Lege bidez baino ezin dituela eskumen horiek (forutasunaren nukleoari ez datzekiote-nak) murriztu, halaber LHLaren aurretiazko edo une bereko aldaketaren bidez eta ez era implizituan egin behar delarik”⁴⁴.

⁴³ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1988ko apirilaren 26koa, 76/1988 zk., 6. ZO.

⁴⁴ RAZQUÍN LIZARRAGA, M. M., “La organización interna de los territorios forales”. *Documentación administrativa. Nueva época*. 2016ko urtarrila/abendua, 3. zk., 73. or. https://app-vlex-com.proxy-oceano.deusto.es/search/jurisdiction:ES+content_type:4+aplicacion_ley:79729668*/p2/vid/675609069 (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 20an).

FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ bat dator KAREN iritziarekin: LXGaren edukia forutasunaren erakunde-bermean datza⁴⁵. Bere tesia ondo azaltzen du LARRAZABAL BASÁÑEZek:

“Errespetua ez dagokio eskubide-multzo bati, sistema bati baizik: foru-erregimena. Bermatu behar dena forutasunaren irudi zehatz bat da, funtsezko hiru osagairi eragiten diena: antolamendu zehatz bat (Batzar Orokorrak eta Foru Aldundiak), eskumen-eduki jakin bat (erreferetzia Konstituzioa idazteko unean Arabak zuen erregimena zelarrik) eta erakunde mugakideekiko harreman-sistema bat, goitik Estatua eta Autonomia Erkidegoa eta behetik, Udalerria”⁴⁶.

PORRES AZKONAK, alabaina, forutasunaren erakunde-bermearen teoriari ahultasun bat aurkitu dio: forutasunaren kontzientzia soziala lausotu heinean, bere edukia botere legegile arruntaren menpe geratzen da, eskubide historikoak deuseztuz⁴⁷.

Zenbait urte beranduago ere, Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako forupoliziak Ertzaintzan batu zirenean, kolokan jarri zen hala egiteak ez ote zuen foru-erregimena hausten. Izan ere, eskumen hauek EKren LXGan zuten jatorria. Konstituzio Auzitegiak, ordea, ez zuen halakorik ikusi, marko autonomikoan foru-erregimenaren eguneratzearen barneko jarduntzat joz, bere 159/1993 Epaian, maiatzaren 6koan, dioenagatik:

“Xedapen horrek ([EHAren] 37.2 artikulua [“Estatutu honetan xedatutakoak ez du ekarriko lurralde historiko bakoitzak bereak dituen foru-araubidearen izaeraren zein bakoitzak bereziak dituen araubidearen eskumenen aldaketarik”]) ez du esan nahi Estatutuak ez dakarre-

⁴⁵ FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, T. R., *Los derechos históricos de los Territorios Forales. Bases constitucionales y estatutarias de la Administración Foral Vasca*. Madril: Civitas/Centro de Estudios Constitucionales, 1985, 45-112. orr.

⁴⁶ LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., *Contribución...*, *op. cit.*, 484. or.

⁴⁷ PORRES AZKONA, J., *Política y Derecho...*, *op. cit.*, 119. or.

nik historikoki zehaztutako foru-erregimenaren eta dagokion eskubide historikoen multzo zehaztugabearen inolako mugarik. Hala balitz, Estatutuak ezin izango luke, noski, inolako eguneratzerik burutu, EHAE 37.2 artikulua, beraz, berme- eta interpretazio-klausula bat delarik, foru-erregimenak bere estatutu-definizioan, errespetu eta babesarekiko, lehenasunezko tokian jartzen dituena, EAeko erakunde erkideekiko zein Estatuaren botere zentralekiko; Estatutuak berak zehazten dituen foru-erregimenak euren funtsezko edukiarekiko, ukiezina botere autonomiko edo estatalentzako⁴⁸.

Hurrengo urteetan, jurisprudentzia eskubide historikoen irismena definituz joan zen, prozesu autonomikoaren garapenaren markoan. Izan ere, zenbait erkidegok eskubide historikoen kontzeptua erabili nahi izan zuten eskumenak bereganatzeko argudiotzat, eta KAK xedapen horien konstituziotasunari buruzko azterketak egin behar izan zituen. Hala, nahiz eta ez zituzten foru-lurraldeak ukitzen, prozesu ugaritan foru-erregimena eztabaidatua izan zen. Adibide garbia da 88/1993 KAE, martxoaren 12koa, zeinean Espainiako Gobernuak konstituzio-kontrakotasuneko helegitea jarri zuen Aragoiko lege baten aurka ustez EK 149.1.8 artikularen arabera Estatuak legegintza zibilean duen eskumena urratzeagatik. Eskubide historikoak jorratzen dituen epaiaren atala hurrengoa da:

“EKren Lehenengo Xedapen Gehigarriaren zentzua ez da forutasun zibilaren konstituzio-erregimena bermatzea edo ordenatzea (149.1.8 artikuluan eta EKren Bigarren Xedapen Gehigarrian baino ez aurreikusia), baizik eta, aipatutako Xedapenak jarritako mugekin, iraganean Nazioaren lurraldeko zenbait zati jakin batzuk nabarmendu zituzten berezitasun juridiko-publiko batzuk Konstituzio osteko ordenamenduan integratzea eta eguneratzea ahalbidetzea⁴⁹.”

⁴⁸ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1993ko maiatzaren 6koa, 159/1993 zk., 6. ZO.

⁴⁹ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1993ko martxoaren 12koa, 88/1993 zk., 1. ZO.

Beste adibide bat aurki dezakegu 214/1989 KAEan, abenduaren 21koa. Galiziak eta Kataluniak Toki Araubidearen Oinarriak arautzen dituen apirilaren 2ko 7/1985 Legearen (TAOL) artikulua batzuk aurkaratu zituen, erkidegoen eskumenak inbaditzeagatik Konstituzioaren aurkakoak zirelakoan. Argudioetako bat foru-lurraldeetan manu horiek ez aplikatzeak (TAOLaren bigarren eta hirugarren xedapen gehigarrien kariaz) artikulua horiek oinarritzakoak ez zirela esan nahi zuela izan zen. Honela ezetsi zuen KAK argudioa:

“Errekurtsogileek erabilitako argudioa ezin da onartua izan, zeren eta, nahiz eta salbuespenezko erregimen bat aurreikusten duten arauak oinarri-izaerarik izan ezin dezaketela azpimarratu nahi duten, [...] kontuan hartu behar da salbuespen hori, kasu honetan, Konstituzioaren lehenengo xedapen gehigarrian oinarriturik dagoela. [...] TAOLak, 2. xedapen gehigarrian, beraz, konstituzio-agindua aitza hartu baino ez du egin, antolamendu-arloan foru-erregimen horren berezitasuna gordez, Konstituzioarekin berarekin guztiz bateragarriak diren termino eta irismenean. Horregatik, errekurtsogileek ezin dute eskatu Lurralde Historikoei aitortutako eskubideak Kataluniako eta Galiziako Erkidegoei hedagarriak izatea toki-erregimenaren arloan Euskal Autonomia Erkidegoak dituen eskumen berberak bereganatu izate hutsagatik, Lurralde Historikoei aitortutako izaera partikular edo salbuespenezkoa dela-eta”⁵⁰.

Epaia garrantzia dela-eta, AURTENECHÉ GOIRIENAK “KAK foru-lurraldeen eskubide historiko eguneratuek oinarri-izaerako xedapen estatutalen aplikagarritasuna mugatzen dutela argi eta garbi onartzen duen lehenengo epaia”⁵¹ dela dio. Azken urteetan, gainera, KA zenbait aldiz

⁵⁰ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1989ko abenduaren 21ekoa, 214/1989 zk., 26. ZO.

⁵¹ AURTENECHÉ GOIRIENA, J. L., “La jurisprudencia del Tribunal Constitucional sobre los Derechos Históricos de los Territorios Forales: aspectos generales y proyección sobre las competencias estatutarias de raíz histórica”. *Iura Vasconiae*. 2019, 16. zk., 272. or. <https://>

mintzatu da eskubide historikoen norainokoaz eskumen-iturri gisa. Aipatu berri dugun KAre iritziaren ildotik, esate baterako, auzitegi berak honakoa zioen 65/2024 Epaian:

“[Nafarroaren] eskumena kontratazio-arloan bere foru-erregimenetik eratorritako eskumen esklusibo bat da, kontuan hartu behar delarik, hortaz, kontratazio publikoari buruzko oinarrizko legeriaren xedapen guztiek ez dutela Nafarroako Foru Erkidegoak eskumena egikaritzearekiko eragin mugatzailea luzatuko, baizik eta arlo horretan Estatuko oinarrizko legeriaren funtsezko printzipioak gorpuzten dutenek baino ez”⁵².

173/2014 KAEan, urriaren 23koa, Nafarroaren kasuan eskumen historiko batek halakotzat hartzeko bete behar dituen ezaugarriak zehaztu zituen:

“Nafarroak eskumen legegile bat izan dezan [...], Konstituzioaren lehenengo xedapen gehigarriak babestutako eskubide historiko batean oinarrituta, hiru baldintza bete beharko lirateke: eskumen hori historikoki foru-erregimen nafarraren zati izatea, Nafarroako Foru Eraentza Berrezarri eta Hobetzeari buruzko Lege Organikoaren bidez bereganatu izatea eta bere bizirautea Konstituzioarekin bateragarri izatea”⁵³.

Halaber, garrantzizkoa da ere 118/2016 KAE, ekainaren 23koa. Bertan, 1/2010 Lege Organikoak Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako foru-erakundeei “foru-autonomiaren defentsarako gatazka” erabiltzeko beta ematen diena eskubide historikoen babeserako, balizko esku-

dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7172093 (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 20an).

⁵² KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2024ko apirilaren 11koa, 65/2024 zk., ECLI:ES:TC:2024:65, 4. ZO.

⁵³ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2014ko urriaren 23koa, 173/2014 zk., ECLI:ES:TC:2014:173, 3. ZO.

men-inbasioa dakarten arauak KAren aurrean aurkaratuz. Probintziekiko pribilegio bat zelakoan errekurritu zen xedapen hori, baina KAK ezetsi egin zuen, hurrengoa argudiatuz:

“Euskal lurralde historikoek erregimen erkideko probintzienarekiko desberdina eta zabalagoa den eskumen-esparru batean gauzaten den berezitasun bat dute, konstituzional eta estatutarioki bermatutako foru-erregimenetik datorrena [...]. Berezitasun horren babeserako sortu da foru-autonomiaren defentsarako gatazka, “legegile estatalaren balizko erasoan aurrean bide konstituzionaletik bere foru-erregimena defendatzeko Euskal Autonomia Erkidegoko lurralde historikoei errekonozimendu-gabeziaren ondoriozko euskal forutasunaren konstituzio-babesaren defizita” ebazteko modu bezala”⁵⁴.

Hala ere, KAK, 2382/2016 Epaian, foru-erakundeei lege-lerruneko arauak onartzeko eskumenik ez dutela dio (euren kabuz autonomia-erkidego izan ezean):

“Begi-bistakoa da EHAEak ez dituela Batzar Orokorrak ganbera legegiletzat eratzen eta, era berean, argia da ezin dituztela lege-lerruneko arauak egin. Konstituzio-sistema espainiarrean, [...] Euskal Autonomia Erkidegoaren lurralde-esparruan, Eusko Legebiltzarra baino ez da botere legegilea egikaritzen duena [...]. Eta, ildo honetatik, [LHLak] ezartzen du lege-lerruneko arauak emateko eskumena eksklusiboki Legebiltzarrari dagokiola”⁵⁵.

Azken baieztapen hau gorabehera, argi geratzen da foru-lurraldeei Estatuko gainerako lurraldeei edo probintziei baino eskumen gehiago dagozkiela Ekonomia Itunaren esparrutik haratago, foru-lurraldeok euren

⁵⁴ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2016ko ekainaren 23koa, 118/2016 zk., ECLI:ES:TC:2016:118, 4. ZO.

⁵⁵ KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2016ko urriaren 28koa, 2328/2016 zk., ECLI:ES:TS:2016:4674, 1. ZO.

kabuz autonomia-erkidegoan eratu zein ez, EKren VIII. Tituluaren kariaz autonomia-erkidegoek bereganatu ditzaketen gainerako eskumenei kalte egin gabe.

IV. ESKUBIDE HISTORIKOEN EUSKAL BIZIKIDETZA POLITIKOAN JOKA DEZAKETEN PAPERARI BURUZKO HAUSNARKETA

Azaldu denez, foru-erregimenak eta horietatik eratorritako eskubide historikoak Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroan ondo errotutako kontzeptu juridikoak dira, euren autogobernuaren oinarri. Halaber, euren egitate nazionalaren edo, nahiago bada, gutxienez, bereziaren funtsezko atal dira. Hori dela-eta, eta orduko egoera soziopolitiko kontuan hartuta, itxaropenez hartu zen EKren Lehenengo Xedapen Gehigarria, uste baitzen hiritargoak galdatzen zuen autogobernu-maila zabalari bide emango zion tresna juridikoa izango zela.

Izan ere, aintzat hartu beharrekoa da ildo honetan HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓNEN iritzia eskubide historikoek betetzen duten funtzioaren inguruan:

“Konstituzioak aitortutako eta babestutako Eskubide Historikoek, beraz, nazioaniztasun espainiarra adieraziko lukete. Nazioaniztasun heterogeneoa eta, hala izanik, asimetrikoa Espainiako gainerako lurraldeekiko. Espainian Eskubide Historikoen titularrekiko orain dela mende bat Europa erdialdean zentralismo austriarraren aurka entitate historiko-politikoekiko baieztatzen zena errepika liteke [...]. Horrexegatik, Nafarroako Foru Erkidegoa ez da Autonomia Erkidego bat, ezta Bizkaiko Lurralde Historikoa probintzia bat [...]. Frogatzeko argudio juridikoak, euren egitura eta eskumenei erreparatuz, ugariak eta boteretsuak dira, baina egitateen arau-indarra, are eztabaidaezinagoa. Han berezko nortasunaren

kontzientzia zabal egonkorra eta errotua existitzen da, tartean hizkuntzan, zuzenbidean, tradizio politiko eta instituzionalean oinarritua, eta hala sentitze hutsa nahikoa da ezberdina izateko. Egitate berezi batzuen historikotasunak, denboran zehar hedatuak eta afektiboki kargatuak, Eskubide Historikoak funtsatzen ditu⁵⁶.

Alabaina, XVIII. mendetik aurrera Espainiako botereek foru-erregimenari buruzko interpretazio murriztaileari jarraipena emanez (era leunagoan bada ere), eskubide historikoon edukia mugatzen joan da Estatuko legeria eta KAREN jurisprudentzia, EHAEaren eta FHLaren izpirituen aurka. CLAVERO SALVADORrek gaitzetsi egina du:

“Konstituzioa jada ez da abertzaletasun espainiarraren presuntzio historiografikoekin bakarrik irakurri behar, Nazio bakar baten aurrezistentziarekin, foru-abertzaletasunaren berezkoekin batera baizik, Nazio ugariaren koexistentziaren postulatuarekin [...] Konstituzionalismo espainiar askok euskal publizismoarekiko ezjakintasun larriegia du⁵⁷.

Hain zuzen, izpiritu hori “konstituzio-funtzio” bezala definitzen du Eusko Jaurlaritzak, eta bere galera salatzen du Gernikako Estatutua ez betetzearen ondorio kaltegarriari buruzko txostenean:

“[Estatuko lurralde-ereduaren] hondatze hori proiektatzen da, Euskal Herriaren identitate politiko eta juridikoaren aitortzearen ez ezik, berezitasun horretatik sortu eta Estatutuan jaso ziren ahalmen eta eskumenen multzoan, gure autogobernua hutsaldu nahian. Horrek guztiak Estatutu aldatua ekarri digu, babesik gabe hondoratu. [...] Izan ere, toki hori ez dagokio, ez izaera juridiko konstituzionalagatik, ez onartzeko

⁵⁶ HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, M., “Los Derechos Históricos y el principio pactio”. *Ius Fvgit.* 2007–2008, 15. zk., 40. or.

⁵⁷ CLAVERO SALVADOR, B., “Derecho Histórico (vasco) y Derecho Constitucional (español)”. Ondoko lanean: HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, M. eta LLUCH MARTÍN, E. (zuz.), *Foralismo, Derechos históricos y Democracia*, Bilbo: Fundación BBV, 1998, 282. or.

prozedura bereziagatik, ez herritarren behar beharrezko berrespenagatik, ez Espainiako Konstituzioaren lehenengo xedapen gehigarriarekin duen loturagatik”⁵⁸.

Halaber, berrogei urte baino gehiagoren ostean EHAEan eta FHLan jasotako eskumenak oraindik ere EAERI eta Nafarroari guztiz transferitu gabe egoteak hiritargoak testu horiekiko (eta EKrekiko) mesfidantza handitu du; batez ere, EAEko lurraldeetan.

Mesfidantza horrek eskubide historikoetan oinarritutako Estatuaren eta foru-lurraldeen arteko harreman berria eskatzen du, sentsibilitate politiko guztiak asebeteko dituena. Izan ere, eskubide historikoen eta LXGak, lan honetan adierazi den bezala, Estatuaren egitura asimetrikoa ahalbidetzen dute, KAren jurisprudentziak berak aitortu duen bezala. Bi abantaila nagusi izango lituzke bide honek: batetik, gizartearen hein handi batek errespetatutako figura erabiltzeak beste aukerek baino aurkakotasun txikiagoa izango luke, adostasuna erraztuz; bestetik, jada ordenamenduak jasota egonik, ez litzateke beharrezkoa izango Konstituzioa eraldatzea, 168. artikuluan aurreikusitako prozedura luze eta konplexua saihestuz.

Alabaina, bide honek desiragarriak diren emaitzak emateko, behar-beharrezkoa litzateke Konstituzio Auzitegiaren jurisprudentzia-lerroan 180 graduko bira bat. Izan ere, foru-erakundeen eta EAEko erakunde erki-deek azken urteotan eman dituzten ebazpen eta arau ugarien deuseztapenak (esate baterako, funtzio publikoan lan egiteko euskararen eskakizuna gehiegizkotzat jotzeagatikoak) tirabirak eta haserrea piztu ditu gizartearen zati ez txikien baitan.

⁵⁸ EUSKO JAURLARITZA. *Gernikako Estatutua ez betetzearen ondorio kaltegarriei buruzko txostena*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 2015, 175-176. orr.

Hala, aukeretako bat foru-lurraldeek, euren eskumenen egikaritzean Estatuaren oinarrizko legeriaren aurka egiten badute, salbuespeneko erregimen bat eratzea izan liteke, TAOLaren kasuan egin bezala, historikoki egikaritutako eskumenen arloan foru-lurraldeek askatasunez arauak eman ahal ditzaten. Halaber, EHAEaren zein FHLaren xedapen gehigarriak kontuan harturik, egungo erregimena onartzeak Historiaren kariaz legozkiekeen eskubideei uko egiterik esan nahi ez duela diotenak, forutasunaren esentziara itzultzea funtsezkoa litzateke; hau da, Estatuaren eta foru-lurraldeen arteko itun-printzipiora, aldebiko harremanera itzulita. Aldebiko harreman hori azken bi legeen bidez gauza liteke, beharrezkoa izatekotan eraldatuz. Testu horiek onartzeko unean izan zuten itun-izaera berreskuratu behar dute, foru-lurraldeetako hiritargoak, eta ez besterik, erabakiz zein eskumen esleitu nahi dizkien foru-erakundeei, zeintzuk erakunde autonomiko erkideei (Araba, Bizkaia eta Gipuzkoaren kasuan, gaur egun, eta Nafarroarenean, EAERI batzekotan), zeintzuk Estatukoei eta zeintzuk europarrei.

Azkenik, aldebikotasun eraginkorra orokorrean zein eskumen-banaketa hau zehazki bermatuta egon daitezen, komenigarria litzateke eskumen-arazoak ebazteko Konstituzio Auzitegiaren sala berri bat eratzea, Estatuko erakundeek, euskal erakunde autonomiko erkideek eta foru-erakundeek era parekidean izendatutako kideez osatua, kasuan kasuko erakundeek izendatutako kideek hartuko luketelarik parte.

Era honetan, foru-lurraldeetan dagoen gatazka politikoa gainditzeko urrats emankorrak emango lirateke, eskubide historikoen figurari zor zaion errespetua gordeta eta Estatuaren eta foru-lurraldeen arteko errespetuzko harremana eratuz.

V. ONDORIOAK

LEHENA.— XVIII. mendetik aurrera, Estatuak eta foru-lurraldeek foru-erregimenarekiko zuten kontzepzioen arteko arrakala era espontzialean handitu zen, zentralismoaren eta forutasunaren arteko gatazka piztuz. Konstituzionalismo espainiarrak foruak pribilegiotzat jotzen, nahitaezkoa omen zen batasun konstituzionalarekin bateraezina zelakoan. Foru-lurraldeetan, aldiz, pribilegioen ordez jatorrizko legeria propioak zirela defendatzen zen, bertan errege edo jaunarekin ituntzen zelarik zein botere utziko zitzaion eta zein eskumen gordeko zituzten foru-erakundeek. XIX. mendean, Espainiako Gorteek foru-erregimenak eskumen gehienez gabetu zituzten, 1839ko urriaren 25eko Legearen eta ondorengo bidez. Nafarroak autonomia adostu zuen 1841ko Hobe-kuntzaren Legean, baina Arabak, Bizkaiak eta Gipuzkoak uko egin zioten Estatuarekin negoziatzeari, eta 1876ko uztailaren 21ko Legean euren foruak guztiz abolitu ziren. Alabaina, 1878an hiru lurralde horietarako lehenengo Ekonomia Ituna ezarri zen, autonomia fiskala onartuz.

BIGARRENA.— Eskubide historikoak foru-lurraldeen autogobernuaren oinarri juridikoa osatzen dute. Izan ere, Historian zehar izan dituzten erakunde propioek jarraikortasuna dute gaur egun, eta lurraldeek eskumenak bereganatu ahal dituzte eskubide historikoen kariaz, 1978ko Konstituzioaren Lehenengo Xedapen Gehigarriaren babespean. Halaber, xedapenak araubide aurrekonstituzional bati erabateko izaera inperatiboa ematen dio, foru-erregimenen babesa halabeharrez bete beharreko agindu konstituzionala bihurtuz, botere publikoek haiekiko errespetuz jardun behar dutelarik.

HIRUGARRENA.— 1978ko Konstituzioak eskubide historikoak aitortzen eta babesten ditu, baina eguneratzea galdatzen du. Beraz, foru-lurraldeek dagozkien eskumenak egikaritu ahal izan ditzaten, eskubide historikoak eguneratu behar dira, autonomia-estatutuen eta Konsti-

tuzioaren markoaren barnean. Hala, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoak Euskal Autonomia Erkidegoa eratu zuten, Euskal Herriaren Autonomia Estatutuaren bidez autogobernura iritsiz. Nafarroak, aldiz, foru-komunitate gisa iritsi zen autogobernura, Foru Hobekuntzaren Legearen bidez. Bi testuek jasotzen dituzte eskubide historikoak, bai eta ez dietela uko egingen Historiaren kariaz legozkiekeen gainerako eskubideei.

LAUGARRENA.— Foru-lurraldeek Estatuko gainerako lurraldeekin alderatuta plus konpetentzial bat izan dezakete. Hori dela-eta, eskumen historikoak egikari ditzakete, hala nola zerga-arloan, trafikoan edo polizia propioan. Muga, Foru Hobekuntzaren Legearen 2.2 artikulua dioen legez, batasun konstituzionala da. Hala, eskubide historikoak, nahiz eta eguneratu behar diren, Estatuaren egitura asimetrikoa justifikatzeko arrazoi izan daitezke, berezitasun historiko eta juridikoetan baitatzate, Konstituzio Auzitegiak bere 118/2016 Epaian aitortu bezala.

BOSGARRENA.— Konstituzio Auzitegiak eskubide historikoei eskumen-iturri autonomoa izatea ukatzen die. Auzitegiaren jurisprudentziaren arabera, eskubide historikoez ez dituzte, berez, eskumen zehatzak sortzen, bere funtzioak foru-erregimenaren nortasun instituzionala babestean datzatelarik. Eskumenak, hortaz, Konstituzioaren VIII. Titulutik eta autonomia-estatutuetatik (edo, hala badagokio, transferentzia-legeetatik) eratortzen dira. Alabaina, horrek kontraesankorra dirudi aurreko ondorioan baieztatutakoarekin, batez ere zerga-arloan foru-lurraldeek duten autonomia aintzat harturik, zeina ez dagokien gainerako lurraldeei EKren Lehenengo Xedapen Gehigarria ez zaielako aplikagarri, hain zuzen ere.

SEIGARRENA.— Arabak, Bizkaiak eta Gipuzkoak, Euskal Autonomia Erkidegoa osatu arren, eskubide historikoen titulartasuna izaten jarraitzen dute. Hau da, foru-lurraldeek, nahiz eta erakunde erkideak eratu, ez dituzte euren bano ez datzekien eskubide historikoak galdu eta autonomia-egi-

tura horren baitan egikaritzen dituzte. Horretarako, erakunde erkideen eta foru-erakundeen arteko eskumen-banaketa Lurralde Historikoen Legean egiten da. Hortaz, foru-lurraldeen autonomia, 11/1984 Konstituzio Auzitegiaren Epaian adierazten den gisa, eskubide historikoetatik dator; Euskal Autonomia Erkidegoarena, aldiz, Autonomia Estatututik.

ZAZPIGARRENA.— Eskubide historikoek eduki dezaketen irismena eztabaidatua da, juridikoki zein politikoki. Izan ere, Lehenengo Xedapen Gehigarriak kontzeptu irekia ematen du, definitu gabekoa. Hori dela-eta, era desberdinetan interpreta daiteke. Alabaina, kontzeptuak berak gizar-tean gozaten duen adostasunagatik, Konstituzio Auzitegiaren jurisprudentzian interpretazio zabala txertatzea izan daiteke gatazka gaınditzeko konponbidea, foru-erregimenek zeukaten itun-izaerara itzuliz eta alde-biko harremana osatuz Estatuaren eta foru-lurraldeen (eta hauek osatutako autonomia-erkidegoen) artean.

VI. BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK

6.1) Bibliografia

AURKENERENA BARANDIARAN, Joseba, “Muñagorri, bakea eta foruak”. *Zuzeu*. <https://zuzeu.eus/euskal-herria/munagorri> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 2an).

AURTENECHÉ GOIRIENA, José Luis, “La jurisprudencia del Tribunal Constitucional sobre los Derechos Históricos de los Territorios Forales: aspectos generales y proyección sobre las competencias estatutarias de raíz histórica”. *Iura Vasconiae*. 2019, 16. zk., 201–305. orr. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7172093> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 20an).

CLAVERO SALVADOR, Bartolomé., “Derecho Histórico (vasco) y Derecho Constitucional (español)”. Ondoko lanean: HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, M. eta LLUCH MARTÍN, E. (zuz.), *Foralismo, Derechos históricos y Democracia*. Bilbo: Fundación BBV, 1998, 261–286. orr.

ENCINAS, Javier eta ORTEGA, Alberto, “Navarra acuerda el traspaso de más competencias 20 años después”. *Noticias de Gipuzkoa*. 2021eko apirilaren 21a. <https://www.noticiasdegipuzkoa.eus/politica/2021/04/21/navarra-acuerda-traspaso-competencias-20-3700080.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 19an).

ETAYO ZALDUENDO, Jesús. *La reintegración foral de Navarra. Conferencia en el Círculo Carlista, dada el 31 de enero de 1919*. Iruñea: Casa Editorial Huarte, 1919. <https://lalealtad.wordpress.com/wp-content/uploads/2023/08/1919-la-reintegracion-foral-de-navarra-jesus-etayo.pdf> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 10ean).

EUSKO JAURLARITZA. *Gernikako Estatutua ez betetzearen ondorio kaltegarriei buruzko txostena*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritz, 2015.

FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Tomás Ramón, *Los derechos históricos de los Territorios Forales. Bases constitucionales y estatutarias de la Administración Foral Vasca*. Madril: Civitas/Centro de Estudios Constitucionales, 1985.

GARCÍA PELAYO, Manuel, “El proyecto constitucional y los derechos históricos”, *El País*, 1978ko irailaren 24a.

HERRERO RODRÍGUEZ DE MIÑÓN, Miguel, “Los Derechos Históricos y el principio pacticio”. *Ius Fugit*. 2007–2008, 15. zk., 35–54. orr.

—*Derechos Históricos y Constitución*. Madril: Taurus, 1998.

JIMENO ARANGUREN, Roldán, *Los fueros de Navarra*. 1. ed. Madril: Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 2016.

LARRAZABAL BASÁÑEZ, Santiago, *Contribución a una Teoría de los Derechos Históricos Vascos*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea, 1996.

—“Evolución de los regímenes forales de las Provincias Vascongadas hasta 1876: desarrollo foral en la interinidad en Álava, Bizkaia y Gipuzkoa”. *Iura vasconiae*. 2012, 9. zk., 431–462. orr. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4194082> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 7an).

—“Ley de 25 de octubre de 1839, una historia de fueros y desafueros”. *Deia*. 2014ko urriaren 25a. <https://www.deia.eus/actualidad/2014/10/25/ley-25-octubre-1839-historia-5185104.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 5ean).

LARUMBE BIURRUN, Pedro María, “El régimen navarro en el franquismo”. *Gerónimo de Uztariz*. 1988, 2. zk., 49-54. or. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4813897> (Azken konsulta 2025eko apirilaren 16an).

LOJENDIO IRURE, Ignacio María, “La Disposición Adicional Primera y los derechos históricos”. *Revista Vasca de Administración Pública*. 1985, 12. zk., 97-124. orr.

LUCAS VERDÚ, Pablo, “Los Derechos Históricos como Constitución sustancial del Pueblo Vasco”. *II Euskal Kongresu Mundiala. Euskal eskubide historikoei buruzko kongresua*, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, Oñati, 1988.

MARTÍNEZ, Maite, “Euskadi asume las competencias de permisos de trabajo para extranjeros y meteorología”. *El Economista*. 2025eko martxoaren 6a. <https://www.economista.es/economia/noticias/13253440/03/25/euskadi-asume-las-competencias-de-permisos-de-trabajo-para-extranjeros-y-meteorologia.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 19an).

MEES, Ludger (koord.); DE LA GRANJA SAINZ, José Luis; DE PABLO CONTRERAS, Santiago eta RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio. *La política como pasión*. 1. ed. Madrid: Tecnos, 2014.

MONREAL ZIA, Gregorio, “Los Fueros Vascos en la Junta de Bayona de 1808”. *Revista Internacional de los Estudios Vascos*. 2009, 4. zk., 255-276. orr.

ORELLA UNZUÉ, José Luis, “Convenio navarro o Ley paccionada de 1841”. *Eusko Ikaskuntza*. <https://www.euskonews.eus/0706zkb/gaia70603es.html> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 5ean).

PEÑARANDA RAMOS, José Luis, “Disposición Derogatoria. Constitución y ordenamiento preconstitucional”. Ondoko lanean: ALBALADEJO GARCÍA, Manuel (koord.), *Comentarios a la Constitución Española*. XII. liburukia – 159. art. aurrera. Madrid: Edersa, 2006, 769-808. orr. <https://app-vlex-com.proxy-oceano.deusto.es/vid/339755> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 18an).

PORRES AZKONA, Juan, *Política y Derecho. Los derechos históricos vascos*. Oñati: Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 1992.

RAZQUÍN LIZARRAGA, José Antonio, “La doctrina constitucional sobre los derechos históricos de los territorios forales: de la negación al reconocimiento”. *Revista Vasca de Administración Pública*. 1991ko urtarrila-apirila, 124 zk., 263-297.

orr. <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-12/237331991124263.pdf> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 17an).

RAZQUÍN LIZARRAGA, Martín María, “La organización interna de los territorios forales”. *Documentación administrativa. Nueva época*. 2016ko urtarrila/abendua, 3. zk., 57-78. orr. https://app-vlex-com.proxy-oceano.deusto.es/search/jurisdiction:ES+content_type:4+aplica_ley:79729668/*p2/vid/675609069 (Azkenkontsulta 2025eko apirilaren 20an).

VÁZQUEZ DE PRADA, Mercedes, *Negociaciones sobre los fueros entre Vizcaya y el poder central, 1839-1877*. Bilbo: Bizkaiko Aurrezki Kutxa, 1984.

6.2) Legeria

Indarreko legeria

1978ko Espainiako Konstituzioa.

Abenduaren 13ko 3/1979 Lege Organikoa, Euskal Herriaren Autonomia Estatutuarena. EAOaren 306. zk., 1979ko abenduaren 22koa, 29357-29363 orr.

Abuztuaren 10eko 13/1982 Lege Organikoa, Nafarroako Foru Eraentza Berrezarri eta Hobetzeari buruzkoa. EAOaren 195. zk., 1982ko abuztuaren 16koa, 22054-22060 orr.

Azaroaren 25eko 27/1983 Legea, Autonomia-Elkarte osorako erakundeen eta bertako Kondaira-Lurraldeetako foruzko ihardutze-erakundeen arteko harremani buruzkoa. EHAAaren 182. zk., 1983ko abenduaren 10ekoa, 4132-4150. orr.

Legeria historikoa

1808ko Baionako Estatutua. *Gaceta de Madrid*, 1808ko uztailaren 27koa.

1839ko urriaren 25eko Legea, Euskal Probintzietako eta Nafarroako Foruak berresten eta eraldatzen dituen. *Gaceta de Madrid*, 1812. zk., 1839ko urriaren 26koa.

1841ko abuztuaren 16ko Legea, Nafarroako foruei buruzkoa. *Gaceta de Madrid*, 2498. zk., 1841eko abuztuaren 19koa.

1841eko urriaren 29ko Errege Dekretua. *Gaceta de Madrid*, 2581. zk., 1841eko azaroaren 3koa.

1876ko uztailaren 21eko Legea, Foruak abolitzen dituen. *Gaceta de Madrid*, 205. zk., 1876ko uztailaren 25ekoa.

1931ko Euskal Estatuaren Estatutu Orokorraren proiektua. <https://revistas-online.inap.es/index.php/DA/article/view/4237/4291> (Azken kontsulta 2025eko apirilaren 14an).

6.3) Jurisprudenzia

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1984ko otsailaren 2koa, 11/1984 zk.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1988ko apirilaren 26koa, 76/1988 zk.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1989ko abenduaren 21ekoa, 214/1989 zk.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1993ko martxoaren 12koa, 88/1993 zk.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 1993ko maiatzaren 6koa, 159/1993 zk.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2014ko urriaren 23koa, 173/2014 zk.,
ECLI:ES:TC:2014:173.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2016ko ekainaren 23koa, 118/2016
zk., ECLI:ES:TC:2016:118.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2016ko urriaren 28koa, 2328/2016
zk., ECLI:ES:TS:2016:4674.

KAE edo Konstituzio Auzitegiaren Epaia, 2024ko apirilaren 11koa, 65/2024 zk.,
ECLI:ES:TC:2024:65.